

Stein Gunnes og Martin Byrkjeland

Næringspolitiske utfordringer i ÅLAV-regionen

Stein Gunnes og Martin Byrkjeland

Næringspolitiske utfordringer i ÅLAV-regionen

© Fafo 2003
ISSN 0804-5135

Innhold

Forord	5
1 Innledning	7
2 Sammendrag, hovedfunn og tilrådinger	7
Hovedfunn	8
3 Metode	11
Intervjuundersøkelsen	11
Drøfting av nøkkeldata	12
Demografisk analyse av ÅLAV	13
4 ÅLAV – demografi og næringsstruktur	13
4.1. Presentasjon av regionen	13
4.2 Demografisk analyse av ÅLAV:	15
Arbeidsmarked og næringsstruktur	19
4.3. Næringsstruktur i regionen – analyse av nøkkeltall	26
5. Næringspolitiske utfordringer	30
5.1 Produksjonssystemet aluminium	30
5.2 Annan industri	35
5.3 Handel	36
5.4 Reiseliv	37
5.5 Kompetansetenester	39
5.6 Primærnæringer	42
5.7 Syn på ÅLAV-samarbeidet	44
5.8 Oppsummering av intervju-undersøkings	45
6. Strukturanalyse	47
6.1 Verdiskapning i industrien i ÅLAV	47
6.2 Leverandørsammenhenger i ÅLAV-regionen	48
7 Tilrådinger	50
Etablere konkrete møteplasser "tenketanker" for næringsutvikling og samarbeid	50
Stimulere til samarbeidsordninger	51
Felles sekretariat for næringskontakt	51
Felles bredbåndssystem	51
Koordinere eksisterende og planlagde næringshager m.m.	51
Unngå en enkelt utviklingsorganisasjon	51
Fond – Risikokapital–	52
Forbedrede kommunikasjoner	53
Regional profilering	53
ÅLAV må ikke utvikle seg til en lukket region men ha et åpent sinn til samarbeid med andre regioner og områder	54
Generelle Hydrobetraktninger	54

Forord

Det interkommunale samarbeidet mellom Årdal, Lærdal, Aurland og Vik – ÅLAV, danner en viktig og spennende ramme for næringsutvikling i regionen.

De næringspolitiske utfordringene drøftes nærmere i dette notatet hvor aktuelle satsingsområder synliggjøres og utfordringer som det vil være viktig for ÅLAV å jobbe videre med tilrådes.

Vi har hatt et nært og godt samarbeid med Årdal Utvikling, og vil spesielt takke Stein Vikersveen for god oppfølging og tilrettelegging. Takk til alle informanter, særlig de lokale næringslivslederne og Hydros representanter i Årdal.

Vi ønsker videre å takke Terje Laberg og ordførerne i ÅLAV-kommunene som utgjør styringsgruppen for ÅLAV-samarbeidet og som har vært referansegruppe for dette prosjektet. Sogn og Fjordane Fylkeskommune har bistått med viktige innspill og data, og vi vil i den sammenheng takke Torolf Norheim og Tor Gunnar Eriksen. Til slutt vil vi takke Arne Stokka og Lars H. Vik ved SINTEF Teknologiledelse, avdeling for Anvendt Økonomi, for sine bidrag til strukturanalysen.

Undertegnede står ansvarlig for eventuelle feil som måtte framkomme i notatet.

Oslo og Bergen, april 2003

Stein Gunnes og Martin Byrkjeland

1 Innledning

Prosjektet Næringspolitiske utfordringer i ÅLAV-regionen blir utført på oppdrag for det interkommunale samarbeidet mellom Årdal, Lærdal, Aurland og Vik (ÅLAV). Prosjektet skal identifisere faktorer som kan ha betydning for utviklingen av næringslivet i regionen, og peke på næringer som kan være drivkraft og katalysator for næringsutvikling og sysselsetting. Årdal Utvikling har vært koordinator og oppdragsgiver for prosjektet.

Kommunesamarbeidet ÅLAV, har sammen med Årdal Utvikling, Hydro Årdal og Sogn og Fjordane Fylkeskommune tatt et initiativ for å se på hvilke områder det er verdt å satse på i regionen og hvilke områder det er mindre fornuftig å bruke ressurser på. ÅLAV-samarbeidet er i første rekke politisk forankret og så langt i mindre grad forankret i næringslivet. Fafoprojektet har imidlertid gjennom intervjuer fått fram synspunkter om næringslivets forventninger og hva det ønsker seg av et ÅLAV-samarbeid.

Utredningen er konsentrert om industri, landbruk, handel reiseliv, og kunnskapsbasert tjenesteyting. Den er basert på intervju med nøkkelinformanter i et utvalg av virksomheter og i FoU og forvaltning, samt bearbeiding av statistiske data. Det siste har blitt utført i samarbeid med Sogn og Fjordane Fylkeskommune og Sintef. Prosjektet har nderveis vært lagt fram for og drøftet med en styringsgruppe bestående av ordførerne i de fire kommunene, representanter for Hydro Årdal og Årdal Utvikling.

Utredningen har begrensede ambisjoner. Hensikten er i første rekke å peke på noen sentrale mulige utviklingstrekk i et bredt spekter av næringsvirksomheter. Det har ikke innenfor prosjektets rammer vært mulig å utføre noen mer inngående analysere av de enkelte virksomhetene utviklingspotensial.

2 Sammendrag, hovedfunn og tilrådinger

Kommunesamarbeidet ÅLAV, har sammen med Årdal Utvikling, Hydro Årdal og Sogn og Fjordane Fylkeskommune tatt et initiativ for å se på hvilke næringsområder det er verdt å satse på i regionen og hvilke områder det er mindre fornuftig å bruke ressurser på.

Utredningen er konsentrert om industri, landbruk, handel, reiseliv og kunnskapsbasert tjenesteyting. Den er basert på intervju med nøkkelinformanter i et utvalg av virksomheter og i FoU og forvaltning, samt bearbeiding av statistiske data. Det siste har blitt utført i samarbeid med Sogn og Fjordane Fylkeskommune og Sintef.

Hovedfunn

Befolkning og arbeidsmarked:

Befolkningen i ÅLAV synker, og prognosen fram til 2010 antyder en nedgang på omlag 10 prosent eller vel 1300 personer i forhold til 1997-nivået. Med unntak av aldersgruppen 13-19 år reduseres befolkningen i alle grupper. De yngste aldersgruppene inntil 5 år og mellom 6 og 12 år reduseres relativt mest. Det er imidlertid ingen entydig ”forgubbing” av befolkningen i ÅLAV.

Det er ingen dramatisk reduksjon i sysselsettingen, men sysselsettingen går ned med 369 personer fra 1997 til 2001. Prognosen fram til 2006 antyder om lag 400 færre sysselsatte enn i 1997, dvs ca 6 prosent nedgang i sysselsettingen i tiårsperioden. Arbeidsmarkedet i ÅLAV er noe mer stabilt enn for fylket for øvrig.

Arbeidsledigheten¹ i ÅLAV er lavere enn i fylket og varierer mellom 1-1,5 prosent i 2002, med unntak av Aurland som har en ledighetsrate på 2 prosent, det samme som fylket. Sogn og Fjordane er sammen med Akershus tradisjonelt det fylket med lavest ledighet i landet.

Arbeidsmarkedet i Årdal er sårbart i forhold til utviklingen i aluminiumsindustrien og tilsvarende er Lærdal sårbar for utviklingen av arbeidsplasser i offentlig regi – sykehuset og Telenor – opplysningen.

Det er en netto utflytting fra ÅLAV, men tendensen er avtakende.

Økonomiske nøkkeldata:

Det er vel 375 bedrifter i ÅLAV med en omsetning på omlag 6,8 milliarder kroner (2001). Av dette omsetter industrien for 5,2 milliarder kroner. Næringslivet sysselsetter vel 3.350 personer og ca 2.150 er i tillegg sysselsatt i offentlig virksomhet.

Det er betydelig samvariasjon mellom omsetning per bedrift og sysselsatte per bedrift i næringene i ÅLAV. Dette kan tyde på at virksomhetene i ÅLAV er arbeidsintensive. På landsbasis går sysselsettingen i arbeidsintensiv industri nå særlig tilbake, og i den grad industrien i ÅLAV, hovedsakelig Årdal og Vik, utvikler seg i samme retning, kan dette få konsekvenser for den framtidige industrisysselsettingen i regionen. Utviklingen går i retning av at de arbeidsintensive delene av produksjonen i økende grad blir kjøpt fra utlandet, i første rekke fra bedrifter i Øst-Europa.

Reiselivsnæringen har lite egenkapital per bedrift og er sårbar. Med et par unntak er bedriftene små og spredt. I tillegg til liten egenkapital har reiselivsbedriftene små fortjenestemarginer. Det økonomiske handlingsrommet er følgelig lite. Det vil kreve betydelig resursinnsats i form av kapital og organisering for å utvikle reiselivet i regionen.

Eiendomsnæringen derimot, har relativt mye egenkapital per bedrift. Lav sysselsetting og omsetning innen næringen gjør det legitimt å stille spørsmål om egenkapitalen kunne blitt brukt på en mer aktivitetsfremmende måte enn i dag?

¹ Registrert ledighet

De næringspolitiske utfordringene:

Fafo-prosjektet har gjennom intervjuene fått fram synspunkter om næringslivets forventninger og hva det ønsker seg av et ÅLAV-samarbeid. Noen av disse er:

- Forventer at ÅLAV kan bidra til bedre koordinering mellom skoleverk og næringsliv, spesielt i forhold til industrisatsingen og framtidig rekruttering.
- Bidra til å etablere felles organ innen reiseliv som kan koordinere satsing, markedsføring samt bidra til å tilføre kompetanse til næringen
- Etablering av en rådgivningstjeneste som er fristilt fra det kommunale systemet slik at nøytralitet og profesjonalitet kan ivaretas.
- Viktig rolle å bidra til økt tilgang på risikokapital.
- Ønske om at ÅLAV-samarbeidet kan bidra til et holdningsskapende arbeid for å få bedrifter og næringer til å lære av hverandre og i større grad bidra til erfaringsutveksling. De fora som eksisterer i dag, f.eks Årdal Næringsssamskipnad, Lærdal Næringsråd m.fl. kan danne basis for en slik prosess.

Industrien i Årdal og Vik er tilsynelatende solid og er viktige drivkrefter for øvrig næringsliv. Det vil si at de er viktige kunder for andre næringer. Spesielt gjelder dette kanskje leverandørene av kompetansetjenester i ÅLAV som har sitt marked innen regionen. Uten å ha statistisk belegg for det, våger vi påstanden om at tjenesteytende virksomheter er svært avhengig av det lokale markedet hvor industrien utgjør en betydelig del. Industrien som satsingsområde har derfor flere viktige funksjoner; direkte gjennom utvikling av konkurransedyktige arbeidsplasser med høy kompetanse, og indirekte ved at den sikrer arbeidsplasser i skjermede næringer innen tjenesteytende bransjer.

Virksomheter og aktører innen primærnæringene er i for liten grad samkjørt. Potensialet for nisjeprodukter innen meieri, kjøtt, bær, frukt og grønnsaker er spennende og i en utviklingsfase. Dersom jordbruket i regionen skal kunne utnytte sitt verdiskapingspotensial, er det nødvendig å ha en produksjonskapasitet som kan tilby stabil leveranse av et produkt i et visst omfang, ikke, som flertallet av produsenter driver nå, å levere så langt lageret hos den enkelte rekker. Dette krever samarbeid mellom flere produsenter, kontroll over distribusjon og foredlingsanlegg.

Verdiskapningsanalyse:

Regionen er ”ledende” i den forstand at industrikonjunktorene kommer tidligere til ÅLAV enn til resten av landet. Årsaken kan ha sammenheng med Hydros virksomhet.

Enkelte områder innen industrien f.eks lettindustri har god tilgang på arbeidskraft, mens andre mer "kunnskapsintensive" deler av industrien kan ha et potensial som ikke realiseres fullt ut grunnet ulike flaskehalsar.

Flaskehalsar kan vere mangel på kvalifisert arbeidskraft, kapital e.l. Flere informanter vi har intervjuet peker nettopp på mangel på arbeidskraft med den rette kompetansen som en flaskehals for industriutvikling i ÅLAV.

Avhengighetsanalyse - Lokomotiv og støttespillere:

Av 29 næringer totalt innen ÅLAV kan fire næringer karakteriseres som viktige drivkrefter ”lokomotiv” for næringsutvikling. Dette gjelder:

- Metallindustri
- Kraftforsyning
- Bygg og Anlegg
- Kommunal tjenesteyting

Tilsvarende kan vi peke på hvilke næringer som er viktige støttespillere for næringsutviklingen. Disse er:

- Verkstedindustri
- Varehandel
- Post og tele
- Bank og forsikring
- Forretningsmessig tjenesteyting
- Kommunal tjenesteyting

Tilrådinger (utdrag fra kapittel 7)

1. Industrien må være satsingsområde – har flere ben å stå på og i økende grad uavhengig av Hydro. Flaskehalsar;
 - a. for liten tilgang på arbeidskraft med den rette kompetansen
 - b. dårlig kommunikasjon mellom skoleverket og industrien som gjør lokal rekruttering vanskelig.
2. Arbeide for å tilrettelegge for bedre samarbeid mellom skoleverk og næringsliv lokalt.
3. Reiselivet i ÅLAV samarbeider per i dag ikke. I Vik samarbeider reiselivet mer mot Balestrand og Leikanger, mens reiselivsorganisasjonene i Årdal v/Årdal Arrangement og i Aurland/Lærdal v/Aurland og Lærdal reiselivslag har lite samkvem. Disse organisasjonene må komme sammen å finne et minste felles multiplum for deretter å se hva det kan være naturlig å samarbeide videre om.
4. Etablere/utvikle et kompetansesenter med ekspertise på kapitaltilførsel til næringsutvikling. Knytte sammen miljøer fra offentlige ordninger (SND og SIVA), venturermiljøer, det lokale bank- og finansmiljøet samt forvaltningsmiljøet for konsesjonskraftmidlene i regionen.
5. Unngå et felles næringsutviklingssselskap. Vi mener at utfordringene for de ulike næringsstypene er for ulike til at de egner seg for ett enkelt selskap. Det bør heller satses på spesialiserte utviklingsvirksomheter som er skreddersydd for de enkelte

næringstyper og produktmarkeder. Stordriftsfordeler kan oppnåes gjennom nettverksorganisering og samarbeidssystemer.

6. Felles sekretariat for næringskontakt. I lys av punkt 3 kan det være hensiktsmessig å etablere et felles sekretariat for slik nettverksorganisering og samarbeid mellom ÅLAV-kommunene.
7. Møteplasser og ”tenketanker” for erfaringsutveksling for næringslivsaktører. Arbeidet kan organiseres som en kombinasjon av mer spesialiserte grupper (for eksempel industriklynger hvor lokale industrivirksomheter står i spissen) og felles fora mellom bransjer. Vi tror i alle tilfelle at det bør stimuleres til en erfaringsutveksling på tvers av bransjer og med forskjellige typer virksomhet. Spesielt interessant er om kompetansen på produktutvikling, innvoasjon, organisering og ledelse m.m. som finnes i industrien kan utnyttes av næringer som jordbruk og reiseliv.
8. Helårs vegutløsning til Vik og bedre regularitet ved Sogndal Lufthavn Haukåsen vil være sentrale faktorer for å fremme næringsutviklingen i ÅLAV. Beslutningstakerne i denne sammenheng er i stor grad sentrale myndigheter. Det vil derfor være en kontinuerlig utfordring for ÅLAV-samarbeidet, både politikere og næringsliv lokalt, å ta dette opp i de rette anledninger og i de rette fora.

3 Metode

Intervjuundersøkelsen

Intervjuundersøkelsen er basert på intervju med nøkelinformanter i et utvalg av bedrifter i regionen inkludert representanter for Hydro Aluminium i Årdal. Vi har også intervjuet den sentrale konserntillitvalgte og direktør for strategi og forretningsutvikling i Hydro Aluminium. Informantene er valgt ut for å fange et bredt spekter av næringsvirksomheter og lokalisering i alle kommunene i regionen. Det er derfor relativt få informanter i de ulike næringene. Særlig kunne vi tenkt oss flere intervju i fra reiseliv og handel. I noen grad blir dette kompensert ved at flere av informantene har bidratt til synspunkt og informasjon om forhold ut over informantens egen virksomhet. Utvalg av informanter har skjedd i samarbeid med referansegruppa.

Intervjuene har vært delvis strukturerte ut fra en rettleidende utarbeidet intervjuguide som er blitt tilpasset den enkelte intervjusituasjonen. Det er kun benyttet håndskrevne notater fra intervjuene.

Intervjuene fordeler seg som følger.

Mellom bransjer:

Hydro sentralt	2
Hydro Årdal	3

Annen industri	8
Reiseliv	3
Kunnskapstjenester*)	8
Jord/hagebruk	4
Handel	1
Til sammen	34

*) forretningsmessig tjenesteyting FoU, prosjektering etc.

Mellom kommuner:

Årdal	12
Lærdal	3
Aurland	1
Vik	5

I tillegg har vi hentet informasjon om næringene og næringsutvikling fra offentlige dokument, forskningsrapporter og aviser/tidsskrift.

Drøfting av nøkkeldata

Fra Årdal Utvikling:

- Nøkkeltall med detaljert oversikt over bedriftene i ÅLAV, omsetning, sysselsatte og egenkapital.²

Fra Sogn og fjordane fylkeskommune:

- Modellberegninger i PANDA³ i forhold til befolkning (alder, kjønn, døde/fødte, flytting m.m.) og sysselsetting etter næring.

Fra Aetat i Leikanger:

- Ledighetsstatistikk og Arbeidsmarkedsrapporter

Fra Statistisk Sentralbyrå:

- Landbruksstatistikk antall driftsenheter i landbruket, og arbeidsinnsats
- Industristatistikk for ÅLAV, bearbeidet av Sintef

Fra Statens landbruksforvaltning

- Jordbruksareal i drift

Strukturanalyse ved hjelp av modellverktøyet PANDA

PANDA står for Plan- og analysesystem for demografi, næringsliv og arbeidsmarked, og er et økonomisk-demografisk modellsystem utviklet for bruk i regional analyse og over-

² Data fra Brønnøysundregisteret, lokale bedriftsdata-baser og Credit Innform.

³ PANDA er betegnelsen for Plan- og analysesystem for demografi, næringsliv og arbeidsmarked. Dette er et modellsystem utviklet for bruk i regional analyse og overordnet planlegging i fylker og på lavere geografisk nivå, som f.eks på kommunenivå.

ordnet planlegging i fylker og på lavere geografisk nivå. Systemet er utviklet av SINTEF Anvendt økonomi. Det er en sammenslutning av fylkeskommuner, Miljøverndepartementet og Arbeidsdirektoratet som disponerer rettighetene til systemet.

Verdiskapningsanalyse for industrien:

Det gjennomføres en kvalitativ analyse hvor regionen sammenliknes med landet for øvrig. Det identifiseres næringer som har potensial og næringer som har potensial, men som ikke klarer å ta dette ut på grunn av diverse flaskehalsler.

Leverandøranalyse for industrien:

Denne analysen ser på kryssleveranser mellom næringer i ÅLAV og gir indikasjoner på næringer som virker som drivkraft og næringer som er støttespillere i næringsutviklingen.

Demografisk analyse av ÅLAV

Modell kjøring i PANDA danner også grunnlaget for demografianalysen. Forutsetningene som ligger til grunn er basert på Solidaritetsalternativet som regjeringen legger til grunn for sin økonomiske politikk i langtidsprogrammet. I St.meld nr. 30 (2000-2001) Langtidsprogrammet 2002-2005 heter det, ”Solidaritetsalternativet ga gode resultater på 1990-tallet, med økt sysselsetting og redusert arbeidsledighet. Budsjettpolitikken må bidra til en stabil utvikling i produksjon og sysselsetting. Regjeringen legger vekt på å videreføre det inntektspolitiske samarbeidet, hvor partene i arbeidslivet gjennom moderate lønnsoppgjør skal bidra til å sikre en sterk konkurranseutsatt sektor. Pengepolitikken skal understøtte budsjettpolitikken og inntektspolitikken i å sikre en stabil økonomisk utvikling. For å bidra til en stabil valutakurs må vi ha lav inflasjon og en stabil utvikling i produksjon og sysselsetting. En videreføring av disse sentrale elementene i Solidaritetsalternativet skal bidra til å sikre arbeid for alle og en sterk konkurranseutsatt sektor.”

4 ÅLAV – demografi og næringsstruktur

4.1 Presentasjon av regionen

ÅLAV-regionen består av kommunene Årdal, Lærdal, Aurland og Vik og utgjør det sørøstlige hjørnet av Sogn og Fjordane. Regionen representerer ikke noen klar sosio-økonomisk enhet, men er konstituert gjennom politisk vedtak om interkommunalt samarbeid. Samarbeidet er hjemlet i en konkret intensjonsavtale mellom partene. Grunnlaget for samarbeidet er i første rekke at Lærdalstunellen har gitt vegforbindelse mellom tre av kommunene, Aurland, Lærdal og Årdal med reisetidsavstand mellom kommunesentrene på ca en time. Lærdalstunellen er en foreløpig kulminasjon av vegutbygging i Indre Sogn som startet med forbindelsen Lærdal-Fodnes-Aurland for ca 10 år siden. Før det var det ikke noe naturlig samkvem mellom de tre kommunene. Nabokommunene Årdal

og Lærdal som nå har en reisetid seg imellom på om lag en halvtime, tok det for ti år siden 2,5 time å reise mellom, og det kunne bare skje ved kryssing av fjord eller høyfjellsovergang som kunne være stengt om vinteren og via tredjekommune. Den forholdsvis tette koplinga mellom Aurland, Lærdal og Årdal er således av ny dato.

Vik er ikke en del av dette samferdselsmønsteret per i dag. Reisetid fra senter til senter i Aurland og Vik er om lag 1,5 time, og reisen må gå over en høyfjellsovergang (1000 moh) som kan være stengt om vinteren. Her er det planer om helårsveg som vil redusere reisetiden og sikre regulariteten, men både trase og gjennomføringstidspunkt er foreløpig ikke avklart og både nå og etter en helårsveg er reisetidsavstanden til Vossavangen like kort som til Aurland.

Kommunikasjonen ut av regionen forsterker inntrykket av at ÅLAV er en litt uklar regional konstruksjon. Årdal, Lærdal og Aurland har alle direkte samband til Østlandsområdene Valdres og Hemsedal/Hallingdal, men bare Lærdal har brukbar vintervegsstandard. Ved dårlige værforhold er derfor de to andre avhengige av forbindelsen via Lærdal. Reisetidsavstanden til regionsenteret Sogndal er relativt kort, og ligger for alle kommunene innenfor ca en time, lengst for Viks vedkommende; men forbindelsen er avhengig av fjordkryssing med ferje, som medfører et betydelig kostnadstillegg og også på andre måter forhindrer ferdslen. Dersom vi ser bort fra fylkesgrensene, er derfor Voss et konkurrerende regionalt tyngdepunkt. Særlig vil dette være tilfelle om Vik får helårsforbindelse mot Voss, noe som vil gi alle kommunene stabil lavlandsforbindelse til Voss. Dette vil i tilfelle kunne skape en spenning innenfor regionen, siden det dominerende befolkningsmessige tyngdepunktet, Årdal, befinner seg i en kommunikasjonsmessig ytterkant i regionen.

Regionen er derimot enhetlig naturgeografisk. Den består av et fjord- og fjellandskap med en stor del av arealet som høyfjellsområde og med forholdsvis nedbørsfattig lavlandsområde. Dette har lagt grunnlaget for at regionen er en stor produsent av elektrisitet fra vannkraft- som i Årdal blir utnyttet til aluminiumsproduksjon lokalt, mens elkraften i de andre kommunene hovedsaklig blir eksportert ut av regionen til kraftnettet.

De geografiske forholdene har også lagt grunnlaget for klimasensitivt landbruk, først og fremst produksjon av frukt og bær. Landskapet er også viktig som grunnlag for reiseliv orientert mot naturopplevelser. Nedenfor gjengis en kort skjematisk beskrivelse av regionen.

Tabell 1 Kort beskrivelse av ÅLAV 2001

Areal	4 600 km ² hvorav 375 km ² er vernet og 350 km ² foreslått vernet
Befolkning	12 772 innbyggere
Sysselsetting totalt	Ca 5 700
Samferdsel	Veg- E16 fra Lærdal til Oslo 334 km, til Bergen 208 km Rv 5 til Fra Lærdal til Førde 154 km Sjø- 1,2 millioner passasjerer, 630 000 biler, 1 mill tonn gods og 500 skipsanløp – nasjonalt og internasjonalt Fly- Sogndal Lufthavn (ca 1 times kjøring til ÅLAV) Tog- Flåmsbana ca 400 000 passasjerer
Næring	Næringsliv- ca 375 bedrifter 6 800 mill kr i omsetning ca 3 350 ansatte Industri/produksjon- 270 000 tonn aluminium, 190 000 tonn karbon, 6,5 TWh el, ca 40 andre bedrifter utenom dette, omsetning tot i industrien ca 5 200 mill kr. Reiseliv- 2 624 senger Primærnæring- ca 350 personer ca 440 bruk i drift
Offentlig virk, annet	Kommunal virksomhet- ca 1 800 sysselsatte, annet ca 350

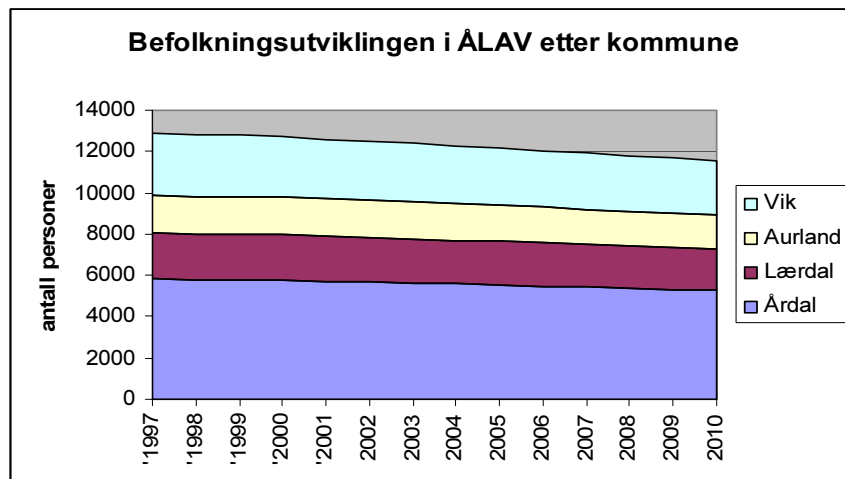
Kilde: Årdal Utvikling

4.2 Demografisk analyse av ÅLAV:

Befolkningsutvikling (1997-2010)

Historiske data og prognoser for befolkningsutviklingen i perioden 1997-2010 antyder en nedgang i befolkningen. Dette gjelder stort sett for alle aldersgrupper vi har sett på. Faktisk nedgang (historiske data – kilde PANDA v/Sogn og Fjordane fylkeskommune) i femårsperioden 1997-2001 viser en nedgang på 2,13 prosent. Dette er en nedgang fra en totalbefolkning i 1997 på 12 884 til 12609 i 2001. Prognoser for befolkningsutviklingen fram til 2010 antyder en større nedgang, ca 10,3 prosent fra 1997 til 2010. Dette er en nedgang i befolkningen fra 12884 personer i 1997 til 11560 i 2010. Figur 1 illustrerer dette nærmere.

Fig.1

Kilde: SSB, Sogn og Fjordane Fylkeskommune

Kommune for kommune viser befolkningstallene størst relativ nedgang for Vik med vel 3,5 prosent i løpet av femårsperioden 1997- 2001 og nærmere 13 prosent når prognosen for hele perioden 1997- 2010 legges til grunn. Aurland opplever den minste befolkningsnedgangen med i underkant av én prosent fra 1997 til 2001 og vel 9,4 prosent fra 1997-2010. Tabell 1 viser endringstallene

Tabell 1 Befolkningsendring

	1997-01	1997-06	1997-2010
Årdal	-1,82 %	-5,64 %	-9,49 %
Lærdal	-2,07 %	-6,21 %	-9,40 %
Aurland	-0,82 %	-5,49 %	-9,39 %
Vik	-3,57 %	-8,80 %	-12,97 %
ÅLAV	-2,13 %	-6,46 %	-10,28 %

Kilde: SSB, Sogn og Fjordane Fylkeskommune

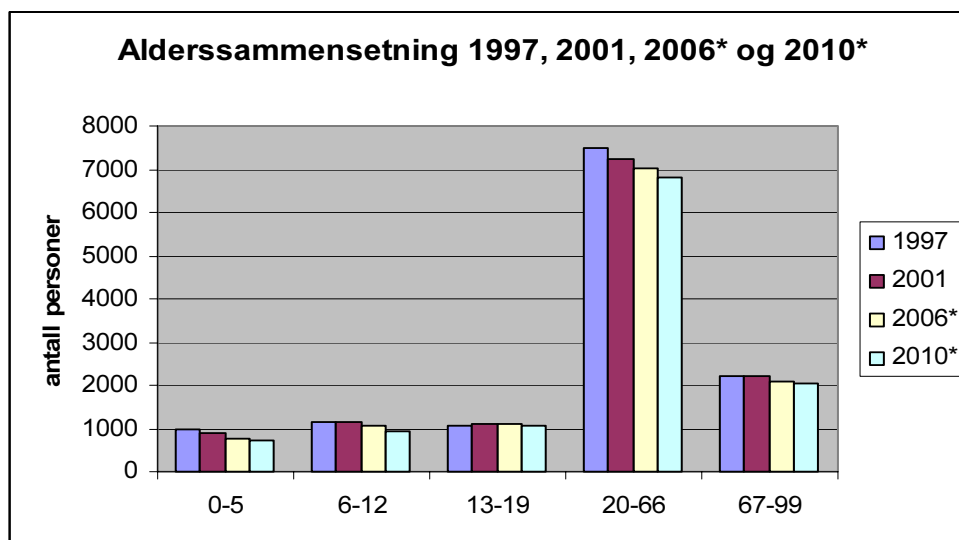
Befolkning etter aldersgrupper:

Vi ser på aldersgruppene 0-5 år, 6-12 år, 13-19år, 20-66 år og 67-99 år. Vi anser dette som en praktisk inndeling i barn og ungdomskullene, den store aldersgruppen som utgjør hovedtyngden av befolkningen i arbeidsstyrken, samt pensjonistene. Det er hovedsakelig ungdomskullene som har en positiv befolkningstilvekst, hvor 13-19 åringene øker relativt mest i ÅLAV-regionen med 4,2 prosent fra 1997-2001 og 3,3 prosent i tiårsperioden fram til 2006. I perioden 1997 til 2010 avtar veksten til ca 1 prosent. Årdal er eneste kommune som opplever en nedgang i denne aldersgruppen. Aldersgruppen 6-12 år vokser svakt med i underkant av én prosent fra 1997-2001. Prognosen⁴ framover til 2010 indikerer imidlertid en nedgang på om lag 19 prosent. Dette utgjør vel 220 færre

⁴ Basert på forutsetningene i Solidaritetsalternativet

personer i denne aldersgruppen enn i 1997. De yngste inntil 5 år opplever en klar nedgang fra 1997 til 2001 og videre til 2006 og 2010. Barna inntil 5 år får i følge prognosen fram til 2010 den relativt største nedgangen på vel 25 prosent, som utgjør 200 færre barn i denne aldersgruppen i ÅLAV sett i forhold til 1997-nivået. Aldersgruppen som utgjør hoveddelen av arbeidsstyrken går ned med vel tre prosent mellom 1997 og 2001 men reduseres med over seks prosent dersom vi legger til grunn framskrivning til 2006. Videre framskrivning til 2010 indikerer en nedgang på vel 9 prosent siden 1997. Pensjonistgruppen er nedadgående med unntak av Årdal hvor de mellom 67 og 99 år relativt sett øker med vel ti prosent fra 1997-2001 og 11 prosent tiårsperioden 1997-2006 sett under ett. Det er ingen videre endring når vi ser på prognoser fram til 2010. For ÅLAV-regionen holder pensjonistgruppen seg mer eller mindre konstant mellom 1997 og 2001 men reduseres relativt sett med vel fem prosent i tiårsperioden. Prognosen fram til 2010 viser en nedgang i pensjonistgruppen i ÅLAV på 8,3 prosent. Figur 2 viser utviklingen i alderssammensetning i ÅLAV hhv for 1997, 2001 og anslaget for 2006 og 2010.

Figur 2

Kilde: SSB, Sogn og Fjordane Fylkeskommune

Det er ingen entydig ”forgubbing” i ÅLAV. Det er tilvekst i aldersgruppen 13-19 år. Det er bare i Årdal at pensjonistgruppen 67-99 øker. Nedgangen i befolkningen i ÅLAV generelt fordeler seg ellers på alle gruppene.

Deler vi inn befolkningen i like store aldersintervaller er det en overvekt med personer mellom 40 og 67 år. Denne tendensen har holdt seg gjennom 1990-tallet, og gjelder fortsatt i dag. Vik har en litt lavere andel 20-39-åringene og en litt høyere andel personer over 68 enn de andre tre kommunene. Det er imidlertid ingen dramatisk forskjell mellom kommunene i ÅLAV.

Kjønnsfordeling

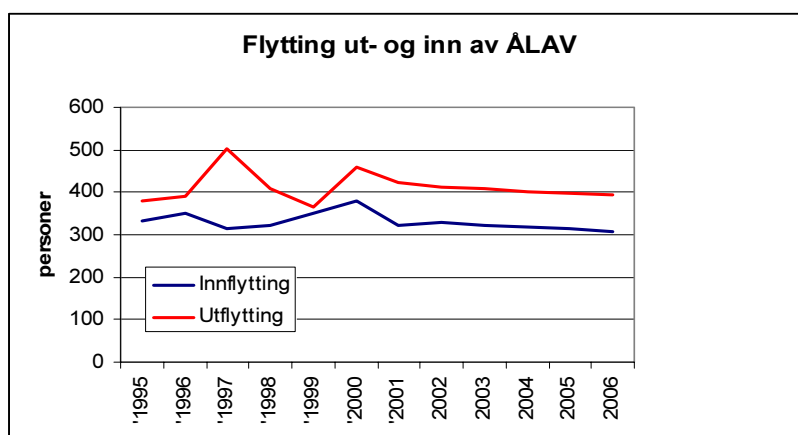
Fordelingen av kvinner og menn i befolkningen viser at dette fordeles om lag 50/50 i ÅLAV-regionen. For kommunene hver for seg har Aurland litt flere kvinner enn menn

spesielt i aldersgruppen 20-39 år mens det er litt flere menn enn kvinner i Årdal, Lærdal og Vik. Vi konstaterer at Aurland har en sysselsettingsandel innen kommunen på over 40 prosent mens de andre ligger rundt 30 prosent. Betydningen av offentlig sektor i Aurland kan spille en medvirkende årsak til at kvinneandelen er såpass høy.

Flytting:

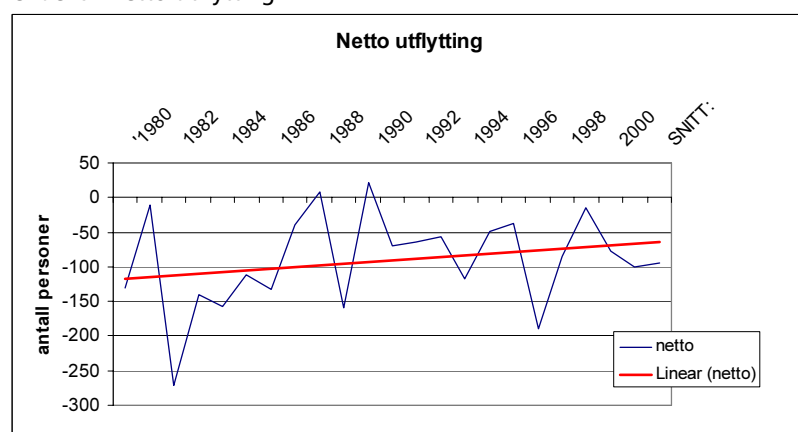
Det har vært en vedvarende netto utflytting fra ÅLAV. Samlet i perioden 1997 til 2001 dreier det seg om 467 personer. Prognosene videre til 2006 antyder en netto utflytting på i underkant av 1000 personer. Figur 3 viser dette nærmere

Figur 3

Kilde: SSB og Sogn og Fjordane fylkeskommune – PANDA

Figur 4 Tendens i netto utflytting

Kilde: Sogn og Fjordane Fylkeskommune

Figuren viser at innflytting og utflytting fluktuierer mye fra år til år uten at man umiddelbart kan sette fingeren på gode forklaringer. En lineær tilnærming viser trendutviklingen der nettoutflyttingen avtar.

Arbeidsmarked og næringsstruktur

ÅLAV har opplevd en reduksjon i sysselsettingen de siste 10 år. Nedgangen er særlig sterk etter 1997. Fra 1997 til 2001 gikk samlet sysselsetting i ÅLAV ned med 369 personer. Prognosen fram til 2006⁵ antyder om lag 400 færre sysselsatte i 2006 enn i 1997. I prosent utgjør dette en nedgang på vel seks prosent både i perioden 1997-01 og tiårsperioden 1997-06. Prognosene regner således ikke med noen særlig sysselsettingsreduksjon i åra etter 2001. Kommunene i ÅLAV har i mindre grad enn kommunene lenger ut i Sognefjorden merket konjunktursituasjonen og klarer i større grad å opprettholde sysselsetting.

Sammenlignet med resten av landet utmerker ÅLAV seg med en relativt stor andel sysselsetting innenfor sekundærnæringene. Samlet står disse for ca 38 % av sysselsettingen i 2001, hvorav ca 6 % er ansatt i bygg og anlegg. Dette er en liten nedgang sammenlignet med 1993, men stabiliteten i industrisysselsettingen er likevel verd å merke seg. Dette skyldes ikke minst at reduksjonen innenfor aluminiumsproduksjon har blitt kompensert med vekst i verkstedsindustri. Noe av dette skyldes nok outsourcing av funksjoner fra Årdal Verk, men som vi skal komme tilbake til i kapittel 5, er det et klart utviklingspotensial i leverandørindustrien knyttet til primæraluminiumsproduksjonen.

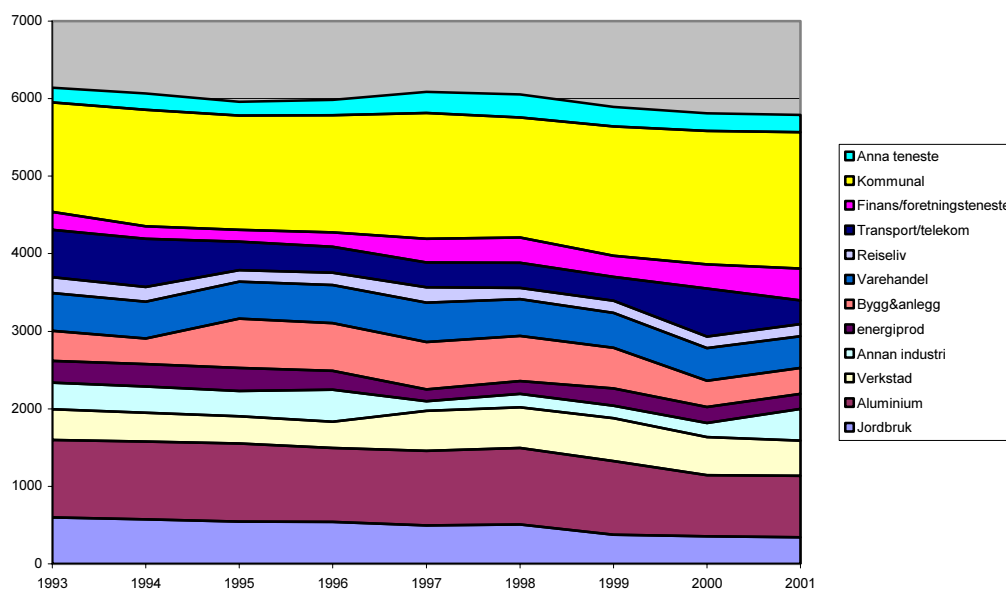
Ved siden av industri er det kommunal sektor som er den store arbeidsgiveren i ÅLAV med ca 30 % av sysselsettingen i 2001. Denne har altså økt siden 1993, en økning som har vært særlig stor etter 1997. Den relative stabiliteten i sysselsettingen i regionen skyldes derfor at flere kommunale arbeidsplasser har kompensert for nedgang i andre næringer. Det er imidlertid i første rekke innenfor jordbruket den store nedgangen i sysselsetting har skjedd.

Likevel er det verd å merke seg at den store andelen av ansatte i kommunal sektor gir et inntrykk av en noe mindre robust situasjon enn det totale bildet skulle tilsi. For det første er det grenser for hvor mye denne sektoren kan vokse. For det andre er det sterke politiske signal om effektivisering innenfor offentlig sektor som gjør en stabilisering eller nedgang i sysselsettingen mer sannsynlig enn fortsatt vekst. I 2001 var dessuten sykehuset i Lærdal fremdeles eid av fylkeskommunen og dermed en del av den kommunale sysselsettingen. Overgang til statlig eie har i seg selv ingen effekt på det samlede antallet sysselsatte i ÅLAV, men som kjent er det planer om en reduksjon av funksjoner ved sykehuset og dermed, om de blir realisert, redusert bemanning.

Figur 5 viser sysselsettingsutviklingen i hovednæringer i regionen fra 1993 til 2001:

⁵ Forutsetter en normalutvikling i Langtidsprogrammet

Fig. 5

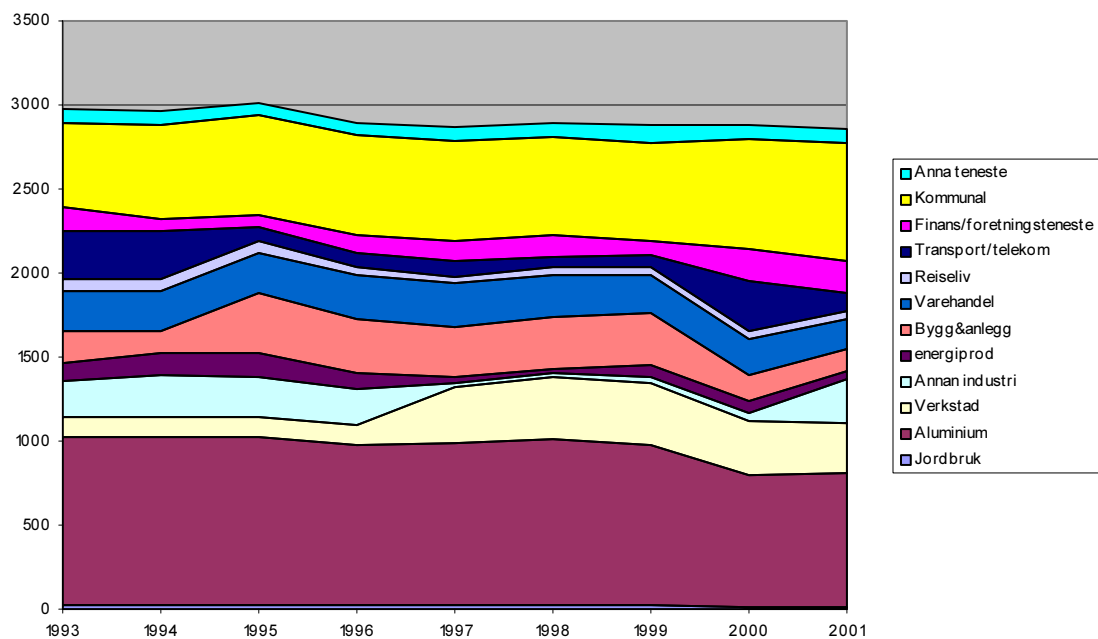
Kilde: SSB

Det er imidlertid store variasjoner mellom kommunene i regionen når det gjelder næringsstruktur. Den store andelen industrisysselesatte skyldes i første rekke aluminiumsindustrien i *Årdal*. Mer enn halvparten av de sysselsatte i *Årdal* i 2001 arbeidet i sekundærnæringer, og 27 % direkte med aluminiumproduksjon. Det siste er en klar nedgang sammenlignet med 1993, og en enda større nedgang dersom vi sammenligner med situasjonen i 1980-årene. Men, som nevnt, er dette delvis blitt kompensert med vekst i leverandørindustrien. Den store økningen i annen industri i 2001, skyldes vekst i kjemisk industri.⁶

Andre næringer som vokser er særlig kommunal sektor, og forretningsmessig tjenesteyting. Sammen med kjemisk produksjon hadde disse en sysselsetningsvekst på til sammen 419 personer. Denne veksten oppveies av en like stor nedgang innen produksjon av jern og ferrolegeringer, verkstedproduksjon, bygg og anlegg samt innen varehandel (1997-2001) Veksten i forretningsmessig tjenesyting er særlig interessant. *Årdal* har således hatt en forholdsvis stabil sysselsetningsutvikling med en nedgang på 11 sysselsatte fra 1997 til 2001, fra 2896 sysselsatte i 1997 til 2885 i 2001. Anslaget for tiårsperioden er om lag det samme. Figur 6 viser sysselsetningsutviklingen i *Årdal* i perioden 1993 til 2001. .

⁶ Vi tror dette kommer seg endret bransjeregistrering av de ansatte på karbonfabrikken

Fig. 6 Sysselsettingsutviklingen i Årdal etter næring 1993-2001

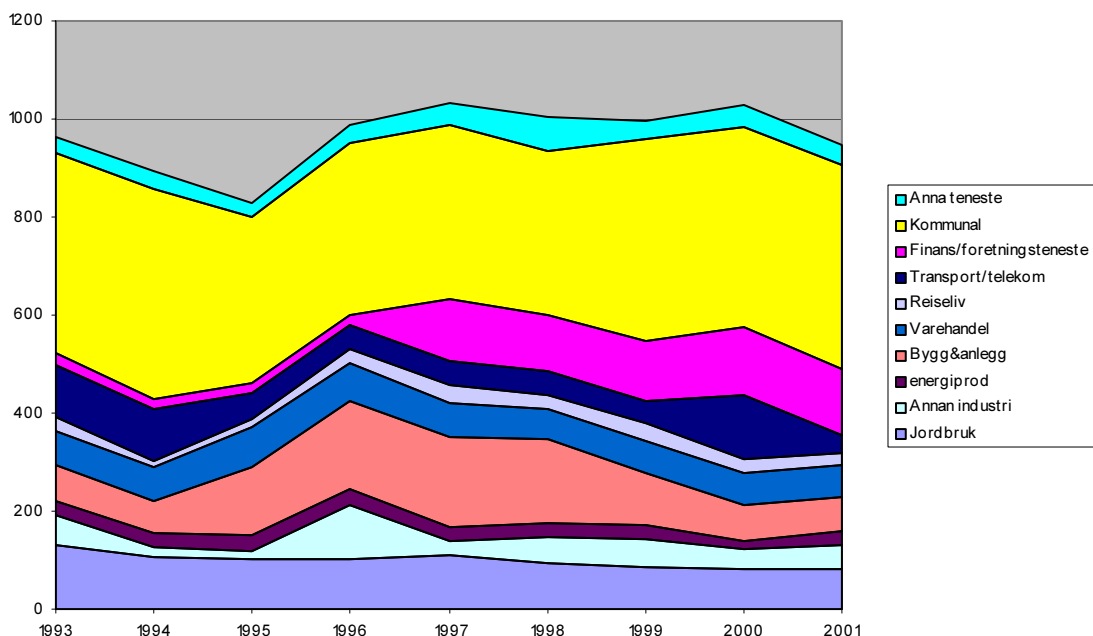
Kilde: SSB

De videre prognosene for Årdal er imidlertid svært usikre. De er avhengig av hva som skjer med Hydro i Årdal, og hvilket utviklingspotensial som finnes i leverandørindustrien knyttet opp mot Hydro. Dette er nærmere drøftet i kapittel 5.

Arbeidslivet i Lærdal er i høy grad avhengig av arbeidsplasser i offentlige virksomheter, kommunen, sykehuset og Telenor-opplysningen, den siste riktignok delprivatisert etter 2001. I følge våre opplysninger har 57 ansatte ved Hydros virksomheter i Årdal bopel i Lærdal. Aluminiumsindustrien i Årdal er således en betydelig arbeidsgiver for bosatte i Lærdal.

Figur 7 viser sysselsettingsutviklingen i Lærdal fra 1993 til 2001:

Fig. 7 Sysselsetningsutviklingen i Lærdal etter næring 1993-2001

Kilde: SSB

Situasjonen i Lærdal gir grunn til bekymring. Det er usikkerhet om det videre aktivitetsnivået ved sykehuset. Riktignok er det ikke tale om full nedleggning. Arbeidsplasser knyttet til pleiefunksjoner vil derfor bli opprettholdt.

Men nedbygging av sykehusfunksjoner vil redusere antallet høykvalifiserte arbeidsplasser og i alle tilfelle medføre en samlet reduksjon. Telenor-opplysningen opererer også i et usikkert marked, selv om erfaringer fra andre steder tyder på at det er fullt mulig for de ulike Telenor-opplysningsbedriftene å være konkurransedyktige. Den kraftige økningen i forretningsmessig tjenesteyting som skjedde i 1997, skyldes sannsynligvis at Telenor-opplysningen ble registrert i denne gruppa fra dette året.

I verste fall risikerer Lærdal å miste mange arbeidsplasser, og da slike som i stor grad sysselsetter kvinner.

Det er lite industri i Lærdal, og de fleste industrisysselede arbeidere utenfor kommunen. Største bedriftene er innenfor byggevaresektoren og kombinerer produksjon og varehandel. Største bedrift i Lærdal både når det gjelder omsetning og sysselsetting var i 2001 "Trevaren".

Reiseliv er elles en relativt stor næring i Lærdal når det gjelder antall bedrifter (inkludert servering er 32 bedrifter registrert i Brønnøysundsregisteret), men alle er små. Den samlede sysselsettingseffekten er således liten.

For øvrig er jordbruket en relativt viktig næring i Lærdal med 80 personer i 2001, noe som riktignok er en betydelig reduksjon fra 1993. Men jordbruksarealet i kommunen er relativt produktivt og gårdsbruka store etter Vestlandsk målestokk. De har dessuten erfaringer med spesialisert produksjon, særlig av grønsaker og rotfrukter og et potensiale

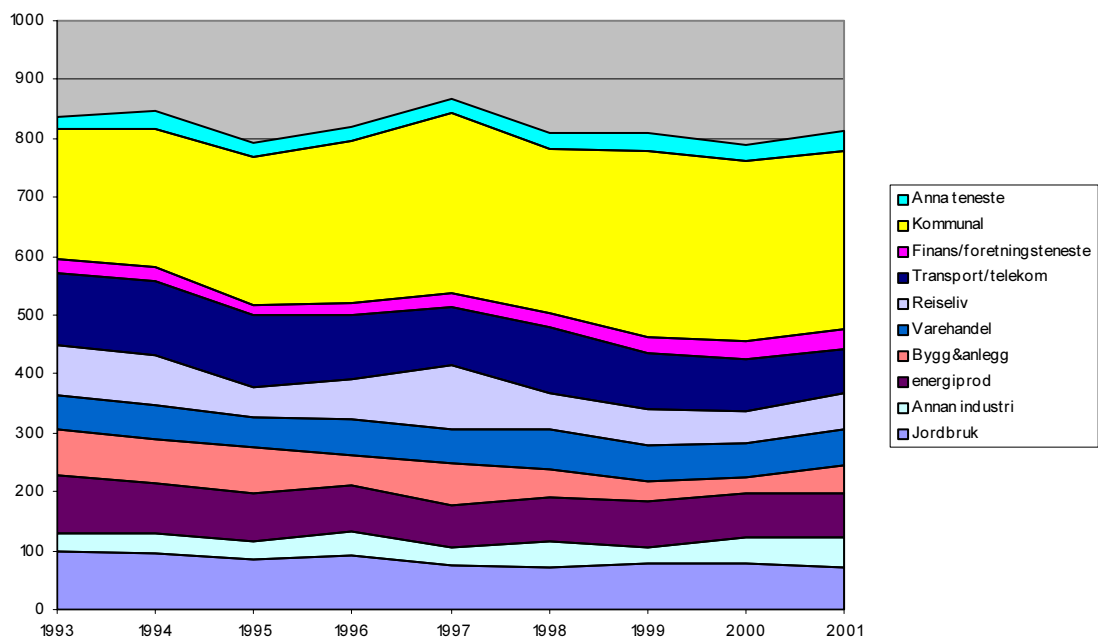
for ytterligere forbedringer. Vi mener derfor at jordbruket og eventuelle avledede næringer må ha en sentral plass i næringsutviklingen i Lærdal. Dette er nærmere drøftet i kapittel 5.

Også *Aurland* har en stor kommunal sektor som utgjør vel 40 prosent av samlet sysselsetting i kommunen. Samtidig som antall kommunalt ansatte økte med 24 fra 1997 til 2001, gikk sysselsettingen i de fleste andre næringer litt ned. Innenriks transport hadde den største nedgangen i sysselsetting med 69 personer fra 1997 til 2001. Samlet går sysselsettingen i Aurland ned med 85 personer fra 1997 til 2001. Prognosen antyder et videre stabilt sysselsettningsnivå fram til 2006.

Bortsett fra kommunal sektor er det ingen grupper som dominerer arbeidslivet i Aurland. Ingen andre næringer/sektorer har mer enn 10 % av sysselsettingen. De største næringene er transport/post/telekom, energiforsyning og jordbruk, som alle har rundt 9 % av sysselsettingen, dvs vel 70 personer hver. Aurland har en liten befolkning og det samlede tallet på sysselsatte er heller ikke stort, vel 800 personer i 2001. Aurland er den av ÅLAV kommunene hvor reiseliv betyr mest. Selv om bransjen betyr noe mindre som sysselsettningsfaktor er fire av 7 bedrifter med omsetning på 10 millioner kroner eller mer i 2001, reiselivsbedrifter.

Figur 8 viser sysselsettningsutviklingen i Aurland fra 1993 til 2001

Fig. 8 Sysselsettningsutviklingen i Aurland etter næring 1993-2001

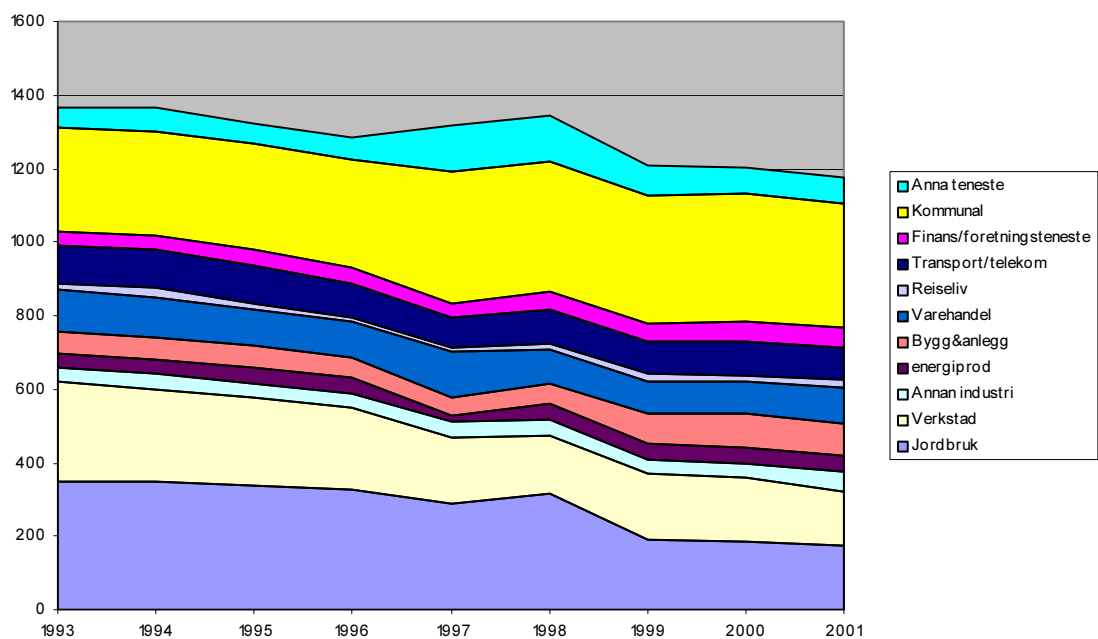

Kilde: SSB

Vik er den av ÅLAV-kommunene som har den mest balanserte næringsstrukturen. Den har en relativt stor industrisektor, som inkludert bygg og anlegg står for nesten 30 % av sysselsettingen i kommunen. Vik er den av ÅLAV-kommunene hvor jordbruket står sterkest med ca 15 % av sysselsettingen.

Utviklingen de siste årene gir likevel grunn til uro. Jordbrukssysselsettingen er blitt halvert siden 1994 og antallet ansatte i verkstedindustrien, som er den dominerende industribransjen, har gått ned forholdsvis like mye. Dette har i noen grad blitt kompensert av vekst i andre industribransjer. Sysselsettingen i verkstedindustrien har dessuten vært stabil de siste årene på mellom 160 og 170 personer. Vik hadde en samlet nedgang i sysselsettingen på 203 personer fra 1997 til 2001. I hovedsak skyldes dette reduksjonen av sysselsatte innen jordbruk hvor nedgangen utgjorde 159 sysselsatte i perioden. Fram til 2006 antyder framskrivningene en videre nedgang med om lag 15 sysselsatte. Det er videre en nedgang i sysselsettingen innen de fleste tjenesteytende bransjene i Vik, mens bygg og anlegg hadde økende sysselsetting. Kommunal tjenesteyting holdt seg stabilt på mellom 350-360 sysselsatte fra 1997-2001 og framskrivningen antyder en videre svak økning til vel 370 i 2006. Figur 9 viser sysselsettingsutviklingen i Vik fra 1993- 2001.

Fig. 9 Sysselsettingsutviklingen i Vik etter næring 1993-2001

Kilde: SSB

Vik er således den av ÅLAV-kommunene som har hatt den mest negative sysselsettingsutviklingen i andre halvdel av 1990-årene. Samtidig vete vi fra intervjuundersøkelsen at de finnes robuste bedrifter i kommunen, og den har et klart mer balansert næringsliv enn både Årdal og Lærdal. Næringslivet i kommunen er derfor mindre utsatt for eksterne enkelthendinger. Vik har også en relativt stor handelsaktivitet og er det nest største handelssentrum i ÅLAV etter Årdal. Den fremste utfordringen for Vi er kanskje å prøve å stabilisere jordbrukssysselsettingen om lag på dagens nivå. For øvrig har kommunen en klar ulempe i mangelen på stabil helårsforbindelse over land til andre kommuner, noe vi skal komme tilbake til i kapittel 5.

Næringsstrukturen i ÅLAV er således preget av høy grad av ensidighet i deler av regionen, samtidig som den er lite enhetlig i regionen samlet. Årdal er i høy grad avhengig av aluminiumsindustrien og Lærdal av offentlig eide tjenesteytende næringer. I begge kommuner vil derfor eksterne sjokk har store konsekvenser.

Viktigere er likevel at de ulike kommune er svært ulike. Det er i første rekke i Årdal vi finner et industrimiljø, selv om det også finnes ekspansive bedrifter i Vik. I Lærdal og Aurland har industrien liten betydning. Fordelen med dette er at det bidrar til å gi regionen flere næringsbein å stå på. Men det fører også til at næringspolitikken må bli differensiert nok til å fange ulike nærings behov.

Ved siden av tendensene til å utvikle et aluminiumsindustriell klynge i Årdal er det likevel, få klare kandidater til vekstnæringer. Reiselivet er viktig i regionen, men nesten alle bedriftene er små og er svakt kapitaliserte. Ved siden av de 4 i Aurland – dvs i Flåm, er det vare Klingenberg Hotell på Årdalstangen som hadde en omsetning på 10 millioner kroner eller mer i 2001. Vi skal drøfte dette nærmere i kapittel 5 og 6.

Sogn og Fjordane fylkeskommune

Tabell 2 Sysselsettingsutviklingen i ÅLAV fra 1996 til 2001 og anslag fram til 2006 – alle næringer. Antall personer

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Årdal	2867	2896	2880	2888	2857	2885	2888	2886	2885	2887	2888
Lærdal	1037	1010	1003	934	953	940	940	938	936	939	938
Aurland	869	811	809	790	812	726	727	731	731	733	737
Vik	1337	1352	1219	1209	1178	1149	1151	1149	1149	1148	1149
ÅLAV	6110	6069	5911	5821	5800	5700	5706	5704	5701	5707	5712

Kilde: SSB, Sogn og Fjordane fylkeskommune

Arbeidsledighet

Det ventes en nedgang i sysselsettingen i Sogn og Fjordane i 2003 samtidig som yrkesfrekvensen vil reduseres. Folketallet i aldersgruppa 16-74 år forventes å bli uendret. Dette reduserer arbeidsstyrken i fylket og bidrar til at arbeidsledigheten ikke øker tilsvarende nedgangen i sysselsettingen. Gjennomsnittlig arbeidsledighet for fylket i 2003 anslås til om lag 1350 ledige. Dette utgjør 2,5 prosent av arbeidsstyrken.

I ÅLAV-kommunene var arbeidsledigheten som følger i 2001 og 2002:

Tabell 3 Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken i kommunen (registrert ledighet)

	2001	2002
Årdal	1,1	1,4
Lærdal	1,1	1,0
Aurland	1,8	2,0
Vik	1,2	1,5
Fylket (av arbeidsstyrken i fylket)	1,7	2,0

Kilde: Aetat i Leikanger

4.3 Næringsstruktur i regionen – analyse av nøkkeltall

Analyse av nøkkeltall

Gjennom analyse av data om næringslivet (Bedriftene) i ÅLAV hvor vi ser nærmere på antall bedrifter, type bedrifter, omsetning, egenkapital og sysselsetting innen forskjellige næringer, danner vi oss et bilde av de forskjellige næringeres viktighet i regionen. Vi får et inntrykk av om noen næringer har potensial, er støttespillere og betraktninger om sårbarhet. Analysen er basert på 2001 tall og vil derfor ikke kunne si noe om utviklingstendensene over flere år.

Ved å se denne analysen i sammenheng med kvalitative data fra intervjuer med 20 utvalgte bedrifter i ÅLAV samt intervju med nøkkelpersoner innen, næringsutvikling i regionen og Hydro-systemet, danner dette et nyttig fundament til å drøfte resultater fra verdiskapningsanalyse og avhengighetsanalyse (avhengighetsforhold mellom bedrifter) for ÅLAV. Nærmere om dette i kapittel 6.

På bakgrunn av nøkkeltallene ser vi nærmere på omsetning per bedrift, egenkapital per bedrift og sysselsetting per bedrift (gjennomsnitt per bedrift innen næringen) samt egenkapital i forhold til omsetning innenfor den enkelte næring.

Vi kan kalle disse forholdstallene for indikatorer.

Hvorfor kan dette være relevante indikatorer å drøfte?

Omsetning per bedrift innen en næring viser dynamikk og aktivitet Sysselsetting per bedrift viser i hvilken grad næringen har betydning for sysselsettingen i regionen. I ÅLAV er det en nær samvariasjon mellom gjennomsnittlig omsetning og gjennomsnittlig sysselsetting per bedrift. Høy omsetning betyr høy sysselsetting og omvendt. Dette kan tyde på at næringene i ÅLAV er arbeidsintensive hvor bl.a. lønnskostnader sannsynligvis slår ut i omsetningstallene.

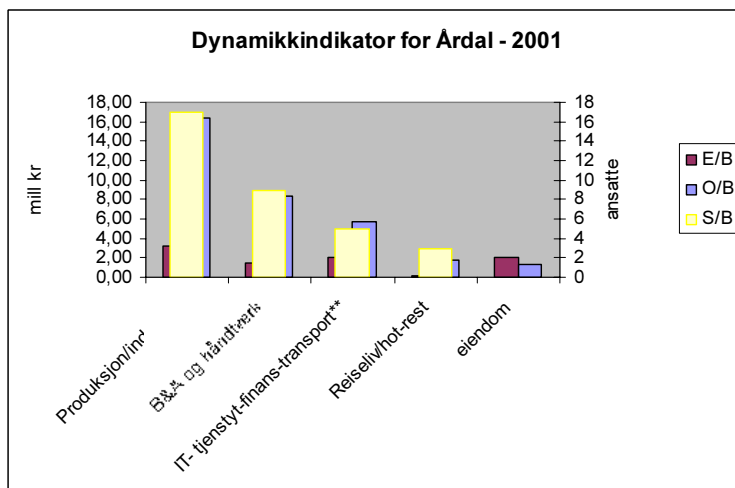
Egenkapital per bedrift gir en indikasjon på robusthet/sårbarhet, mens egenkapital sett i forhold til omsetning kan gi en indikasjon på om næringen får for lite aktivitet ut av egenkapitalen og om den kanskje har potensial for økt aktivitet.

Egenkapital er viktig for å gi bedriftene handlingsrom i forhold til investeringer og virksomhetsfremmende tiltak. Egenkapital gir også bedre vilkår og muligheter for lånefinansiering.

Vi har ikke sett på gjeldsgraden i de forskjellige næringene, dvs forholdet mellom egenkapital og lånekapital.

Figur 10 illustrerer indikatorer for næringslivet i Årdal i forhold til næringer vi har hatt tilgjengelig data for. Næringene er industriproduksjon ekskl. Hydro, bygg og anlegg/håndverk, IT – tjenesteytende – finans –transport, reiseliv/hot-rest samt eiendom. Primærnæringene er ikke med i denne gjennomgangen, men drøftes for seg.

Figur 10

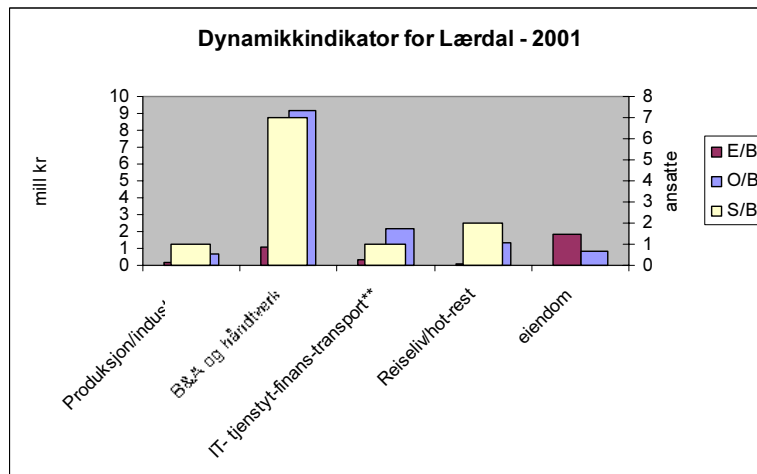
E/B=egenkapital per bedrift
 O/B=omsetning per bedrift
 S/B=sysselsatte per bedrift

Kilde: Årdal Utvikling, Brønnøysundregisteret, lokale databaser og CreditInform

Figuren viser millioner kroner på venstreaksen for å vise E/B og O/B hhv. Egenkapital per bedrift og omstilling per bedrift i Årdal. Høyreaksen viser S/B, antall sysselsatte per bedrift. For Årdal er det industri og produksjonsvirksomhet som er toneangivende. Dataene inkluderer ikke Hydro, og viser på en måte den underliggende situasjonen. Selv uten Hydros aluminiumsproduksjon og karbonproduksjon har Årdal en tilsynelatende robust industri.. Av 13 virksomheter innen sektoren er 3-4 toneangivende og har over 90 prosent av egenkapitalen, 54 prosent av de sysselsatte og 73 prosent av omsetningen. Næringen har flere ben å stå på. Intervjudataene understøtter at de toneangivende virksomhetene innen industrien i Årdal er robuste og har en funksjon som både støttespillere og drivkrefter for annen næringsvirksomhet. – i hovedsak drivkrefter. (kjøper fra de andre næringene)

Bygg og anlegg er den nest største næringen i Årdal og har en viktig rolle som drivkraft til de andre næringene. IT- forretningsmessig tjenesteyting, finans og transport består av mange små virksomheter og med liten egenkapital. Figuren viser en betydelig egenkapital per bedrift, men dette skyldes to av 34 virksomheter som har over 90 prosent av egenkapitalen. Årdal Energiverk og Indre Sogn Sparebank. Ellers er reiseliv/hotell og restaurant sårbare med svært lav egenkapital per bedrift, mens eiendom er robust og ikke så produktiv.

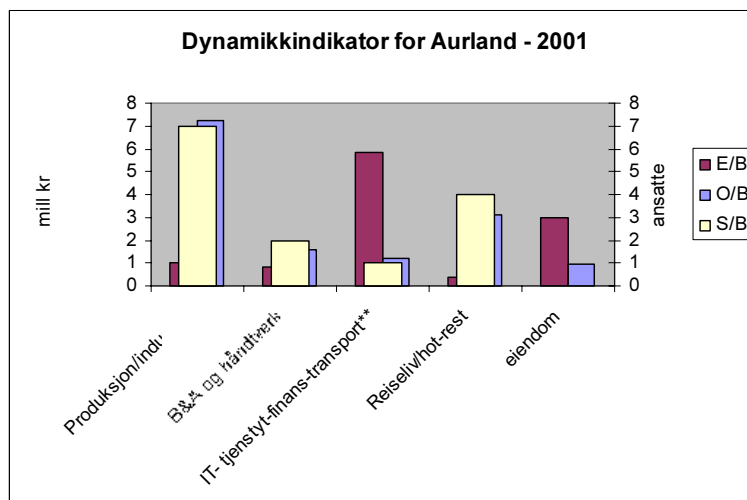
Figur 11

Kilde: Årdal Utvikling, Brønnøysundregisteret, lokale databaser og CreditInform

Bygg- og anlegg og håndverk utmerker seg i Lærdal. Bakenforliggende finner vi at særlig en bedrift er utslagsgivende, men at to tre andre innen næringen også virker solide. Bygg og anlegg og håndverk har en rolle som støttespillere i næringsutviklingen i den forstand at andre næringer har leveranser til B&A. Industrivirksomheten er lav i Lærdal og bidrar lite både til sysselsetting og til verdiskaping.

Figur 8

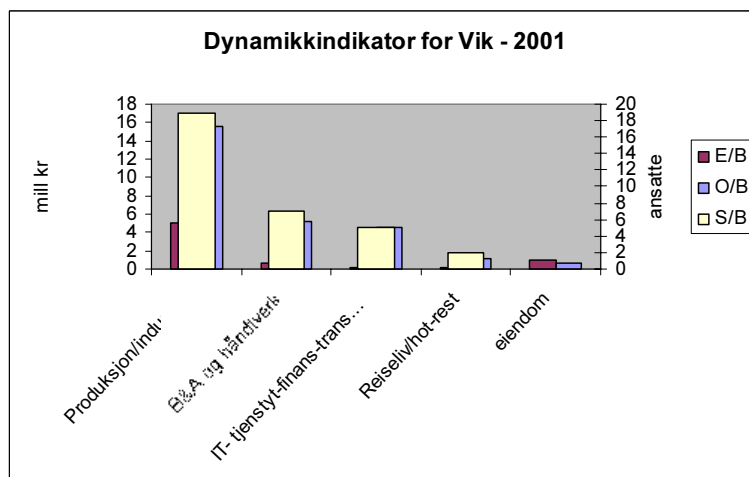

Kilde: Årdal Utvikling, Brønnøysundregisteret, lokale databaser og CreditInform

Aurland kommune viser en ”unaturlig” situasjon for egenkapital per bedrift innen IT – privat tjenesteyting – finans og transport. Her er det et hvilende selskap uten omsetning og sysselsatte som slår ut. Dette selskapet er oppført med vel 42 mill kr i egenkapital. Korrigerer vi for dette flater E/B kurven ut. Bildet for eiendom viser de samme forhold

som i Årdal og Lærdal med forholdsmessig mye egenkapital i forhold til omsetning og ingen ansatte.

Figur 9

Kilde: Årdal Utvikling og Fafo

Per bedrift viser nøkkeltallene for Vik en solid situasjon for produksjon og industri, og en mer sårbar situasjon for andre næringer.

Tabell 4 viser egenkapital i forhold til omsetning innen utvalgte næringer i ÅLAV

Tabell 4

	Årdal	Lærdal	Aurland	Vik
Prod/industri*	0,20	0,30	0,14	0,33
B&A/håndtverk	0,17	0,11	0,52	0,14
IT-tjyt-finans-transp	0,36	0,14	4,82 (0,48)	0,02
Reiseliv/hot-rest	0,10	0,08	0,13	0,10
Eiendom	1,56	2,14	3,17	1,53

*ekskl. Hydro

Kilde: Årdal Utvikling, Fafo

IT-privat tjenesteyting, finans, transport har som nevnt ovenfor et ekstremutfall for Aurland. Dette skyldes ett sovende selskap i Aurland med svært høy egenkapital men ingen omsetning og sysselsetting. Dette dreier seg om et privat selskap med konsesjonskraftmidlene til Aurland kommune. Slike ekstremtilfeller kan ses bort fra når den underliggende utviklingen skal drøftes. Tilfellet bidrar imidlertid til å peke ut forhold som fort kan holdes skjult og ikke eksponert slik at det kan bidra til en bedre utnyttelse av midler for å fremme næringsutvikling. En korrigering gir et mer troverdig forholdstall på 0,48. På det aggregerte nivået er det særlig eiendom som utmerker seg med høye egenkapitalverdier i forhold til omsetning – her bør det være mulig å få mer ut av ressursene. Videre er det entydig at reiseliv/hot-rest har lite egenkapital i forhold til omsetning. Lave verdier kan være et uttrykk for næringer som er mer sårbare enn næringer

med høyere verdier. Derimot kan høyt forholdstall indikere en næring som ikke evner å utnytte egenkapitalen til økt aktivitet.

Nøkkeltallene tyder på at næringene i ÅLAV er arbeidsintensive. På landsbasis går sysselsettingen i arbeidsintensiv industri særlig tilbake. I den grad industrien i ÅLAV, hovedsakelig Årdal og Vik, utvikler seg i samme retning, kan dette få konsekvenser for den framtidige industrisysselsettingen i regionen. Dette har vi ikke analysert nærmere i den utredningen.

Det er knapt med egenkapital innen reiseliv/hotell og restaurant samtidig som eienomsnæringen sitter på forholdsvis betydelig egenkapital. Forskjellig praksis i forhold til forvaltning av konsesjonskraftmidler kommer tydelig fram fra analysen av nøkkeltallene, hvor midlene i Aurland kommune er forvaltet gjennom et privat selskap. Midlene synes passivt plassert siden selskapet verken har sysselsatte eller har omsetning. For Årdal og Lærdal kommer dette ikke fram her siden konsesjonskraftmidlene er forvaltet av kommunen.

En bevisstgjøring og samordning av praksis og rutiner for forvaltningen av konsesjonskraftmidlene til næringsutviklingsformål i ÅLAV-kommunene kan være en nyttig øvelse for å synliggjøre størrelsesorden og hvorvidt midlene brukes optimalt.

Vi har ikke omsetningstall og egenkapitaldata for primærnæringene, men data hentet fra Statens Landbruksforvaltning og SSBs Jordbrukstelling gir noen tall for antall driftsenheter og utførte timeverk i næringen. Tabell 5 viser antall driftsenheter i primærnæringene samt arbeidsinnsats målt i timeverk.

Tabell 5

	Driftsenheter*	Arbeidsinnsats (timeverk)**
Årdal	17 (19)	47 538 (2502 timer/driftsenhet)
Lærdal	112 (126)	326 205(2589 t)
Aurland	82 (90)	273 292 (3037 t)
Vik	230 (246)	673 003 (2736 t)

Kilde: * Statens landbruksforvaltning – jordbruksareal i drift og søkere om driftstøtte 2002 for 1999 i parentes

** Jordbrukstelingen 1999

Primærnæringen står klart sterkest i Vik og Lærdal

5 Næringspolitiske utfordringer

5.1 Produksjonssystemet aluminium

Bedrifter som produserer primæraluminium og bearbeidd aluminium og innsatsvarer til dette dominerer i Årdal og i nokon grad i Vik. Årdal-samfunnet har vakse opp rundt produksjonen av primæraluminium i Årdal Verk i perioden etter 2. verdenskrigen. Produk-

sjonen i Vik byggjer på verksemdar som har blitt utvikla innanfor Vik Verk, eit politisk initiert forsøk på å etablere ferdigvareproduksjon av aluminiumsvarer som starta i 1968. Til saman sysselsett desse bedriftene om lag 1350 personar med ca 1100 i Årdal og ca 150 i Vik. Vi har ikkje eksakte tal på kor mange som er sysselsett med direkte leveransar. Det kan dreie seg om rundt 200 personar. Indirekte er likevel det store fleirtalet av arbeidsplassar i Årdal avhengig av produksjonen av primæraluminium. Avhenget i Vik er noko mindre.

5.1.1 Aluminiumsproduksjon i Årdal

Aluminiumsproduksjonen i Årdal består av tre produksjonseiningar, pluss einingar for driftsstøtte, transport og vedlikehaldstenester og FoU-tenester. Fram til 1.1. 2002 var alt dette samla under ei lokal leiging som Årdal Verk som var eit integrert dotterselskap i Hydro Aluminium. Frå denne datoen innførte Hydro Aluminium såkalla verdikjedeorganisert føretaksstruktur som inneber ei oppløysing av den lokale integrerte bedrift til fordel for funksjonelle område som er underlagt kvar si sentrale leiging. Dei forskjellige funksjonelle område i Årdal – verdikjedeselement – er såleis organisert saman med tilsvarende område på andre produksjonsstader innanfor Hydro Aluminium.

Produksjonen i Årdal består av:

Karbonfabrikken produserer ferdigsteikte (prebake) anodar til produksjonen lokalt i Årdal og leverer også til andre verk, samt elektrodemasse til Søderberg-anodar og katar lokalt. Produksjonskapasiteten er 160 000 tonn anodar i året. Hydro har nyleg vedtatt å byggje ein ny brennomn som vil utvide kapasiteten til 210 000 tonn anodar i året. Om lag halvparten av dette vil då gå til produksjonsstader utanfor Årdal med dagens anleggsstruktur (samla norsk produksjon vil krevje om lag det doble av produksjonskapasiteten i Årdal etter utvidinga). Lokalisering av karbonproduksjon til Årdal er i første rekke basert på høg kompetanse i produksjon og FoU. Sjølv om denne produksjonen krev varme, er den relativt lite energikrevjande samanlikna med aluminiumselektrolyse (om lag 5 %), og for det meste er basert på olje som energiberar. Karbonfabrikken sysselset om lag 130 personar

Elektrolysefabrikken produserer om lag 220 000 tonn primærmess i tre seriar. Den eldste av desse, ÅIII, stammar frå 1962 og er basert på Søderberg-anodar. Den har ein produksjon på 50 000 tonn. Resten kjem frå to omsseriar med forsteikte anodar. Den nyaste er frå 1977. Elektrolysen sysselset om lag 370 personar, av desse 100 i ÅIII.

Alt primærmess blir foredla vidare i *støyperia*, hovudsakleg til støypelegeringar og valseblokker. Støyperia har ein kapasitet på 300 000 tonn i året og baserer derfor ein del av produksjonen på innkjøp av omsmeltemess. Støyperia sysselset om lag 150 personar.

Technology and operational support (*teknologisenteret*) er peika ut til å vere senter for all FoU retta mot elektrolyse og karbon i Hydro Aluminium inkludert VAW. I tillegg til FoU leverer også teknologisenteret støttetjenester til produksjonsavdelingane. Med aukande rasjonalisering i produksjonen trugar dagleg produksjonsstøtte til å bruke opp kapasiteten som kunne vore nytta til langsiktig FoU, men siste års budsjettvedtak i Hydro signaliserer sterkare satsing på FoU. Det er om lag 80 personar knytt til Teknologisenteret .

I tillegg blir det produsert andre former for støttetjenester lokalt inkludert anleggsprosjektering. Samla sysselsetting i støttetjenester utanom forskning og rådgjeving er om lag 250 personar. Men støttetjenester til produksjon blir i aukande grad kjøpte inn, ikkje minst fordi tenester som tidlegare blei produsert innomhus er blitt skilt ut.

5.1.2 utfordringar for aluminiumsindustrien i Årdal

Dei direkte utfordringane for aluminiumsindustrien i Årdal er knytt til kva som skal skje med energien som i dag blir nytta til ÅIII. På grunn av strengare krav til utslepp til luft er denne vedtatt fasa ut innan 2007. Her finst det fleire moglege utfall:

1. Det ikkje blir satsa på alternativ produksjon. Krafta blir overført til andre verk eller til allment konsum. Dette vil redusere produksjonen i Årdal med 50 000 tonn som må erstattast med økonomisk meir usikkert innkjøp av omsmeltemetall dersom kapasiteten i støyperia skal utnyttast.
2. Eksisterande kraftforbruk i ÅII blir nytta til produksjon i moderne omnar, noko som vil oppretthalde dagens produksjonskapasitet i Årdal. Slike omnar kan installert i ein omnshall som per i dag står (nesten) tom (ÅIID) og krev dermed ikkje produksjonsavbrot.
3. Det blir satsa på full opprusting av ÅIII. Dette vil kunne gje 150 000 tonn primær-aluminium i tillegg til dagens produksjon, altså samla 370 000 tonn. Men dette vil krevje tilførsel av elkraft ut over det som er dekkja gjennom dagens produksjon og kontraktar.

Berre det tredje alternativet blir oppfatta som ei fullgod løysing i Årdal. Sjølv om også denne vil kunne bety ein reduksjon av arbeidsplassar – omfanget er avhengig av kor mykje av den nye produksjonskapasiteten som blir foredla lokalt – vil det gje fabrikkane i Årdal ein levedyktig storleik som eit stort lite verk (litt større enn Sunndalsøra).

Alternativ 2 er akseptabelt berre fordi det er betre enn alternativ 1 og gjev eit visst håp om framtidig satsing. Men det vil tyde ein monaleg reduksjon i talet på arbeidsplassar innanfor Hydro Aluminium i Årdal.

Alternativ 1 er ikkje akseptabelt. Det vil tyde ein bortfall av 200 arbeidsplassar. Det er likevel verre at det signaliserer ei nedbygging av aktiviteten i Årdal. Sjølv om det er råd å fatte eit moderniseringsvedtak seinare, vil situasjonen skape usikkerheit og sannsynlegvis føre til ei nedbygging av andre verksemdar i Årdal i tillegg – i alle fall om det ikkje blir kompensert med brei satsing på omstillingstiltak.

Ei nedbygging av aluminiumsindustrien i Årdal vil svært sannsynleg bety ei utradering av Årdal som eit større levedyktig samfunn dersom det ikkje blir satsa på omfattande kompenserande tiltak i form av nye verksemdar. Dei fleste andre verksemdene i Årdal er i dag for avhengige av verket til å kunne overleve utan det (sjå neste pkt). Det er lite truleg at det lar seg gjere å bygge opp eit tilstrekkeleg tal alternative arbeidsplassar innom pendlarfråstand innanfor regionen. Dette spørsmålet er rett nok avhengig av over kor lang tid nedbygginga skjer.

Resten av regionen vil derimot bli forholdsvis lite berørt av ei slik nedbygging. Få verksemdar utanfor Årdal leverer direkte til aluminiumsproduksjonen, men ein reduk-

sjon i folketalet i Årdal vil også kunne redusere etterspørselen frå andre delar i regionen, då særleg tenestytande verksemdar i Lærdal. I tillegg er ein heil del av innbyggjarane i Lærdal sysselsett i aluminiumsproduksjonen i Årdal (ca 60 personar).

Men sjølv med signal eller vedtak om framhaldande eller utvida aluminiumsproduksjon er det behov for å satse på bygge opp alternativ verksemd i Årdal, både for å kompensere for bortfall av arbeidsplassar som rasjonalisering av aluminiumsproduksjonen i alle høve vil føre til og for å skape eit meir differensiert arbeidsmarknad med omsyn til kvalifikasjonskrav.

Utviklinga av aluminiumsindustrien i Årdal og Årdal-samfunnet har derfor konsekvensar for heile regionen, særleg fordi den påverkar rammevilkåra for det lokalsamfunnet som utgjer tyngdepunktet i folkesetnad.

5.1.3 Underleverandørar til primæraluminiumsproduksjon

Det er hovudsakleg i Årdal det har vokse fram bedrifter som produserer innsatsvarer og tenester til aluminiumsindustrien. Dette for det meste er produkt som tidlegare blei produsert innanfor verksportane, og som er overtatt av uavhengige produsentar. Dei største verksemdene produserer utstyr, stålkonstruksjonar og -komponentar. Dei leverer i stigande grad til andre kundar enn Hydro, då særleg til andre norske aluminiumsverk, men det er også ein gryande eksport. De 3 største sysselset om lag 120 personar og har ei omsetning på om lag 150 millionar kroner.

Sjølv om desse bedriftene framleis er nok i stor grad er avhengig av å levere til den lokale aluminiumsproduksjonen, demonstrerer dei ei klar evne til å utvide marknadsgrunnlaget. Utviklinga av desse underleverandørane er derfor viktig som kompensasjon for redusert sysselsetting i primæraluminiumsproduksjonen. Det ligg utanfor dette prosjektet å kunne vurdere kor stort utviklingspotensialet til underleverandørane er, eller om det finst uutnytta forretningsidear, men dagens situasjon tyder på at det er mogeleg å ekspandere.

Fremste utfordringa for underleverandørane er å halde fram med å utvide marknaden til å omfatte andre kundar enn Hydro lokalt, og då særleg produsere for eksport, noko som vil gjere verksemdene mindre avhengig av særnorske konjunkturar. Her er det særleg interessant kva Hydros oppkjøp av VAW har som effektar. Den kompetansen som er utvikla med å produsere for Hydro lokalt kan utnyttast for å skaffe seg innpass i Hydros internasjonale nettverk av bedrifter. Sidan dette er verksemdar med forholdsvis avgrensa ressursar, vil dette sannsynlegvis føresetje aukande produktspesialisering, noko som kan kome i konflikt med lokale behov for eit breitt spekter av leveransar. Det kunne vore interessant å greie ut om det finst eit grunnlag for samarbeid og nettverksalliansar mellom underleverandørar både lokalt i Årdal og mellom verksemdar i ulike aluminiumslokalsamfunn. Men vi må streke under at dette ikkje må øydeleggje den dynamikken som lokal konkurranse skapar.

Den andre hovudutfordringa er å sørge for at eventuell ekspansjon blir i Årdal. Der som ein aukande grad av leveransane går til kundar andre stader, vil det bli eit sterkt press i retninga av ute-etablering. Årdals fremste lokaliseringsfordel for denne type industri er nærleik til primæraluminiumsproduksjonen. Lokaliseringssulemper er transport-

avstandar til andre marknader, transportkostnader og tilgangen på kvalifisert arbeidskraft.

5.1.4 Aluminiumsproduksjonssystemet i Vik

Kjernen i aluminiumsproduksjonssystemet i Vik er fire bedrifter som spring ut frå tidlegare Vik Verk: Vik Verk, Norac, Vik Fasade og Euroskilt. Vik Verk var del av Hydro Aluminium fram til 1.1 2001, då det blei splitta opp i dei ulike produksjonsavsnitt og selt ut. Samla sysselsett desse bedriftene ein god del færre enn det Hydro Vik Verk gjorde på det meste – om lag 130 personar mot tidlegare over 200. Vik Verk, som produserer vegsikringsutstyr, er størst med ca 70 tilsette. Norac har om lag 40 tilsette i Vik. Dei to andre er relativt små.

Tilknyttinga til aluminiumindustrien er såleis mest historisk. Rett nok er aluminium ei innsatsvare for desse bedriftene, men stål er like viktig, og begge metall blir kjøpt på den internasjonale marknaden. Det er i dag såleis ingen lokaliseringseffektar knytt til aluminiumsproduksjonen i regionen.

Norac er den av delen av Hydro Vik Verk som har vist dei mest positive taktene etter oppsplittinga. Verksemda i Vik er ein av tre produksjonsstader eit norsk konsern som produserer brannsikker innreiing til skip og off-shore-installasjonar og som til saman har om lag 250 tilsette. Men verksemda er sterkt avhengig av konjunkturane innanfor skipsbygging. Norsk skipsbygging ligg for tida praktisk talt nede. Norac har ein del eksport, hovudsakleg til fartøy som krev høgkvalitets innreiing, cruisefartøy m.m. Det har vore svært høg nybyggingsaktivitet innan cruisemarknaden siste åra og det er teikn til at den har nådd eit førebes mettingspunkt. Det er derfor stor fare for at den positive utviklinga til Norac vil avta.

Dei andre delane av tidlegare Vik Verk produserer for mindre konjunkturvare marknader, men innteninga er låg, og to av dei heller små.

Ufordringa for aluminiumsproduksjonssystemet i Vik dreier seg meir om å overleve enn å ekspandere. Verksemdene har få eller ingen ressursbaserte lokaliseringsfordelar, men derimot ei betydeleg lokaliseringssulempe i høge transportkostnader og lange reisetidsavstandar til større sentra vintersdagen når traseen over Vikafjellet er usikker. Største lokaliseringsfordelen er stabil og lojal arbeidskraft, men verksemdene slit ein del med å fornye arbeidsstokken etter kvart som eldre går av med pensjon fordi den lokale arbeidsmarknaden er liten.

Utan klare signal om forbetra vegsamband til omverda er det store sjansar for at desse verksemdene blir lagt ned eller flagga ut. Særleg utsett er Norac som jo alt er i dag har produksjon andre stader både i Noreg og i utlandet. På kort sikt kunne det vurderast om det var råd å utnytte sjøvegs transport betre enn det blir gjort i dag.

5.1.5 Kompetansenester til aluminium

Det finst altså eit relativt stort tal FoU arbeidsplassar i Årdal. Og med vedtak om at dette skal bli senter for elektrolyseretta FoU i heile Hydro Aluminium ligg det til rette for ein ekspansjon av desse. Vi trur likevel ikkje at dette vil gje grunnlaget for særleg stor grad av knoppskyting i form av uavhengige bedrifter. Til det er nærleiken til Hydro og omsynet til konkurranseløyndomar for sterk. Likevel kan det vere eit grunnlag for å -

skalle av aktivitetar og kunnskap til uavhengige verksemdar, men dette krev ei styrking av det lokale etablerarmiljøet.

Vi meiner at utfordringa meir blir å halde på det ein alt har enn å ekspandere. Med ein større del av FoU-aktiviteten retta mot andre produksjonsstader vil reiseproblema bli aksentuert – særleg gjeld dette med produksjon i andre land. Ei langsiktig styrking av FoU-arbeidsplassar krev derfor at reisetid mellom Årdal og omverda blir korta ned og regulariteten betre. Her er sannsynlegvis utbetring av Sogndal lufthamn mest nærliggande verkemiddelet. I denne samanheng trengst det ei investering i moderne landingsutstyr på mellom 5-10 millionar kroner.

Lokaliseringsfordelar er i første rekke gode leve- og oppvekstvilkår og gode kommunale tenester. I tillegg er storleiken på fagmiljøet og gode kontaktar til NTNU attraksjonar, men dei to siste kan lett eksporterast til andre stader.

5.2 Annan industri

Det finst i regionen ikkje større samlingar av industribedrifter som ikkje spring ut av aluminiumsindustrien eller på andre måtar er avhengig av denne. Men det er likevel ein del andre industribedrifter spreidd rundt omkring. Dei representerer ulike bransjar og produksjonsprofilar og står til del overfor ulike utfordringar. Det kan vere litt problematisk å trekke konklusjonar frå eit såpass tynt datamateriale:

Årdal Plast leverer delar av produksjonen til primæraluminium, men hovuddelen av produksjonen går nå til kundar i heile den norske marknaden (kjøkkeninstallasjons- og røyrtleggjarfirma m.m.). Ut over at bedrifta har vakse fram i Årdal og at eigarar og drivarar har lokal tilknytning, finn vi få lokaliseringsfordelar for bedrifta. Sidan den satsar på skreddartilpassa løysingar og korte leveringstider som konkurranseidé, blir den sårbar for transportavstandar. Dette blir forsterka av at verksemda er avhengig av tett kontakt mot designmiljøa som hovudsakleg er å finne i det sentrale austlandsområdet, og i tillegg driv produksjon av standardkomponentar i Polen (gjennom avtale med polske bedrifter). Fremste utfordringa er derfor å oppretthalde verksemda i Årdal, og den attraksjonsfaktoren som det kanskje er enklast å påverke, er tilgangen på kvalifisert arbeidskraft. Bedrifta etterspør særleg kvalifikasjonar i å operere programerbare verkstøymaskiner.

Linn Bad og Fresvik Produkter er begge solide bedrifter som har vist store utviklingsevner trass i relativt perifer lokalisering og problematiske kommunikasjonar til omverda. Begge ligg i Vik og opplever følgeleg manglande vinterregularitet på Vikafjellsvegen som eit stort problem, sannsynlegvis den største flaskehalsen for vidare utvikling.

Begge bedriftene har lokaliseringsfordelar gjennom lokalt eigarskap. Denne er særleg sterk for Fresvik Produkter som har mange små eigarar som har stor interesse av å oppretthalde den lokale hjørnesteinbedrifta. I tillegg har bedriftene stabile og lojale tilsette som er godt kvalifiserte. Denne lokaliseringsfordelen kan likevel bli truga av manglande nyrekruttering, sidan arbeidsmarknaden i Vik er liten.

Klart største lokaliseringssulempa er altså forårsaka av Vikafjellsvegen som gjev dårleg vinterregularitet, lange reisetidsavstandar og høge transportkostnader. Sjølv om dette ikkje har vore til hinder for ekspansjon no, vil mangel på klare signal om utbygging lage

problem for framhaldande utvikling av verksemdene. Det blir eksplisitt gjeve uttrykk for at Linn Bad ikkje kjem til å ekspandere vidare i Vik utan heilårsveg. Bedrifta er likevel interessant fordi ei eventuell vidare satsing kan kome til å skje i andre delar av regionen.

Tine Meierier Vik er spesiell som bedrift, sidan den er einaste produsenten av nisjeproduktet gammalost innanfor Tine-konsernet. Sjølv om transport også er eit problem for denne verksemda, er framtidig utvikling i første rekke avhengig av konsernstrategiane til Tine. For å få utteljing innanfor konsernet er sannsynlegvis lokalisering i Vik ein fordel på grunn av dei vilkår for profilering dette gjev. Men gammalostproduksjonen slit med kraftig dalande etterspørsel. Det er sannsynlegvis nødvendig å endre produktprofilen av gamalosten i retning av eit dyrt høgkvalitetsprodukt, noko som krev meir satsing på marknadsføring og, særleg, betre oppfølging av distribusjonen. Her er det å vere eit relativt marginalt produkt i eit stort konsern ei ulempe.

Det er også ei ulempe at gamalosten berre gjev eitt bein å stå på. For å sikre inntening og sysselsetting hadde det vore ønskjeleg å utvide produktspekteret. Sjølv om det finst visse bio-tekniske begrensingar på dette, er det, så vidt vi skjønar, ikkje umogeleg å få det til.

Generelt viser desse eksempla at det finst levedyktige og utviklingsorienterte verksemdar i regionen, og der det med unntak av mangelen på ferjefri heilårsveg til Vik, ikkje er store lokaliseringulempar med å produsere i regionen. Fråstand er likevel noko problem, men då meir til fag- og utviklingsmiljø enn til marknader.

Største lokaliseringsfordelen er eit sterkt engasjement og lokal tilknytning hos eigarar og leiarar og kvaliteten på arbeidskrafta. Det blir også stort sett gitt positive vurderingar av kommunalt tenestetilbod og anna tenestetilbod. Oppfatningane av det kommunale apparatet for næringsrådgjeving og støttetjenester er derimot atskilleg meir kritilitiske. Det er også blanda erfaringar med lokale banktenester, der ein del er nøgde med desse, andre kritiske til dei.

Også for den ikkje-aluminiumstilknytte industrien er hovudutfordringa å sikre mest mogleg eksisterande verksemd, snarare enn å tru det skal bli stor ekspansjon av ny. Vi ser ingen klare uutnytta område for slik industrisatsing i regionen, med eit mogleg unntak av høgare grad av bearbeiding av råvarer frå jordbruket, noko som er drøfta under pkt 5.6.

For å sikre eksisterande verksemd er det først og fremst tilgangen på kvalifisert arbeidskraft som i nokon grad kan påverkast regionalt. Høg kvalitet på dei tilsette er av dei fremste konkurransefordelane for industriverksemdene i regionen, men evna til å nyrekruttere gjev grunn til uro. Dette kjem fram under intervju.

I tillegg kan verksemdene styrkast og fleire hjelpast fram ved å utvikle eit regionalt rådgjevingsapparat. Dette bør vere uavhengig av det kommunale systemet.

5.3 Handel

Det finst fleire handelskonsentrasjonar innanfor regionen utan at nokon av dei framstår som regionens handelssenter. Største konsentrasjonen av handel finst i Øvre Årdal som har størst omsetning og har det mest komplette tilbodet av handelstenester. Øvre Årdal

er den mest aktuelle kandidaten til eit regionalt handelssenter, sjølv om det sannsynlegvis vil trekke i motsatt lei at Øvre Årdal ligg i den eine ytterkant av regionen.

Vi trur likevel at det er mindre sannsynleg at det vil utvikle seg eit klart regionalt handelstingdepunkt i ÅLAV. Til det er folkesetnaden for liten, og regionen blir også trekt mot handelssentra utanfor regionen, Voss, Sogndal og Gol. Sogndal ligg nærast, men ein er avhengig av ei relativt kostesam fjordkryssing for å kome dit. Voss og Gol har om lag same reisetidsavstandar (frå Lærdal) og er om lag jamstore som handelssentra, men Voss er det einaste med låglandssamband. Elles ligg Bergensregionen også innom ein mogleg tur-retur innom dagtid, med ei reisetid på 3-4 timar. Reisevaneundersøkinga viser også ein kraftig auke i reiser til Bergen frå Sogn og Fjordane siste åra. Same undersøking tyder dessutan på at Voss ikkje har blitt noko stor konkurrent til Øvre Årdal etter at Lærdalstunellen blei opna. Reiser til andre stader i Hordaland enn Bergen har ikkje auka særleg.⁷

Det er eit spenningsforhold mellom komplementaritet og konkurranse i å utvikle regionale handelstilbod. Ingen av strategiane er fullgode. Med konkurranse mellom likearta verksemdar i ulike sentra, risikerer ein å underminere eksistensgrunnlaget for alle verksemdene i området. Med komplementære verksemdar i ulike sentra, risikerer ein at kvart senter blir mindre attraktive fordi varetilbodet blir for smalt.

Den framherskande tendensen er å utvikle handelssentra med mest mogleg komplette tilbod. Vi trur derfor at dersom regionen ønskjer å motverke handelslekkasje – noko som er den mest relevante utfordringa – så skjer dette meir effektivt ved å utvikle eit senter med mest mogleg komplett tilbod enn å spreie dette mellom fleire.

Elles er gode vilkår for tilkomst med og parkering av privatbil av dei sentrale konkurransefordelane for varehandel i vår tid.

Omfanget av varehandelen er dessutan sjølvsagt avhengig av utviklinga av folkesetnaden (og samtidig også ein attraksjon). Særleg interessant her er i kva grad riseliv og då særleg relativt stabile hyttebrukarar kan bety som kundegrunnlag for den lokale handelsnæringa.

5.4 Reiseliv

ÅLAV er eit viktig reiselivsmål i første rekkje med natur om attraksjonsfaktor - Aurlandsdalen, Flåm og Nærøyfjorden. Men her finst også viktige kulturminne som Borgund stavkyrkje i Lærdal og Hopperstad og Hove steinkyrkje i Vik. Fram til få år sidan var også laksefiske i Lærdalselva ein viktig attraksjonsfaktor, men denne har for tida liten effekt, pga parasittåtak i elva. Dette har også råka Laksesenteret i Lærdal som reisemål.

Den store turistmagneten er Flåm og Flåmsbana. Den siste har nær ein halv million besøkande i året. I tillegg kjem bilturistar og cruisetursitar som er innom Flåm utan å ta bana.

Aurlandsdalen er av dei mest populære rutene for fotturistar i Sør-Noreg. Det er f.eks. vanskeleg å berekne kor mange som er innom Sinjarheim på vegen, men det er nok i alle høve ein brøkdel av dei som reiser med Flåmsbana.

⁷ Fylkesstatistikk fra Sogn og Fjordane

Hovudmengda av turiststraumen i området oppheld seg såleis kort tid i området – dagstur eller kortare – og mykje tyder på at det vil halde fram med å vere slik (fordi ein god del er knytt til cruiseskip og reiseselskap med stramme program). Men med så mange besøkande vil det kunne gje betydelege verdiskapingseffektar at sjølv ein mindre del vel å opphalde seg noko lengre i området. Dette vil krevje betre integrasjon av dei ulike attraksjonar og tilbod enn kva som er tilfelle i dag.

Ein annan strategi som i nokon grad kan kombinerast med den førre, er å rette seg mot grupper som etterspør særlege tilbod og med relativt høg betalingsvilje. Kjernen i slike tilbod må også vere naturbaserte opplevingar, men som er spesialisert mot ulike kundegrupper, ikkje passivt tilpassa den gjennomsnittlege masseturist. Det dreier seg også her om å vri produksjonen frå masse- til nisjeproduksjon, og problemstillinga er på det generelle planet lik den som jordbruk og industrien står overfor.

Trass i at Noreg er eit høgkostland har norsk reiseliv slite med å få til ei slik omstilling. Ein viktig grunn til det er nok manglande kompetanse. Ein slik nisjeproduksjon krev høg kunnskapsgrad både om produktet som skal seljast og, særleg, i pedagogikk, psykologi og generelt det å handtere menneske. Det er verd å merke seg at det kvalifikasjonane i regionen ikkje blir opplevd som akseptable av lokale reiselivsverksemdar. Det gjeld både tilbodet av arbeidskraft til reiselivsbedrifter og kvaliteten på ulike tilbydarar av opplevingar.

Regionens varemerke må bli utemd natur i samverknad med kulturminna i området. I Aurlandsdalen, Nærøyfjorden og Utladalen/Hurrungane finst av dei mest spektakulære naturområda i Noreg og dermed også i Europa. I tillegg finst det fleire mindre kjente område med høg opplevingsverdi som fjellet mellom Lærdal og Aurland, Fresvikbreen og fjordane i Vik. Det burde vere gode vilkår for å utvide bruken av området. Det ligg ei særleg utfordring å utnytte det regionale samarbeidet til å kunne skape integrerte tilbod frå Finnabotnen i vest til Utladalen i aust.

Det er likevel ein del problem med reiseliv som satsing i regionen:

1. Med utemd natur som varemerke, vil det vere sterke begrensingar på utbygging av anlegg og grad av tilrettelegging, noko som kan redusere potensialet for verdiskaping. På den andre sida reduserer det også behovet for investeringar.

2. Reislivstilstrøyminga vil sannsynlegvis halde fram med å vere konsentrert til sommarsesongen. Men sterkare satsing på nisjeproduksjon er det rett nok ikkje noko i vege for at vintersesongen (og haust/vår) kan utnyttast betre, sjølv om det er ein del problem med tilkomst til delar av området om vinteren pga vinterstengde vegar m.m.

3. Med eit par unntak er bedriftene små og spreidde. Dei har låg egenkapitaldekning og små fortjenestemarginar. Det økonomiske handlingsrommet er følgjeleg lite. Det vil krevje betydeleg resursinnsats i form av kapital og organisering for å utvikle reiselivet i regionen. Kapittel 4.3, analyse av nøkkeldata, viser bl.a reiselivsnæringens mangel på egenkapital.

Ein mogleg mindre risikofylt strategi er å satse på tilrettelegging og sal av hytter/hyttetomter. Tilbodet i regionen er klart mindre enn i tilstøytande område i Voss, Hemsedal og Valdres. Sjølv om den direkte verdiskapingsgraden av hytter er låg (ut over sjølve byggperioden), vil hyttebrukarar normalt tilbringe ein større del av året i området, og dermed skape ringverknad i form av auka handel.

Men det er ein stor fare for overetablering i hyttemarknaden. Salet av dyre luksushytter har falle kraftig siste året. Bladet ”Kapital” melder at problema også er byrja bli synleg i marknaden for rimelegare hytter. I følgje Kapital finst det godkjende planar for å byggje 40 000 nye hytter i Sør Noreg, nok til 12 til 15 års sal basert på dagens omsetning. I tillegg finst det også planar om andre former for overnatting for meir enn 250 000 sengeplassar (Kapital 06.12.02).

Dette treng ikkje tyde at det er fånyttas å satse på hytter, men det krev ei nøye planlagt profilering, og ein må rekne med eit generelt prisfall i marknaden. Voss Fjellandsby i Myrkdalen melder om stor etterspørsel. Denne satsar på ei kompaktløysing med nær tilknytning til skianlegg og til tilstøytande relativt urørde fjellområde med gode snøforhold. I Årdal opplyser Ola Vee at det ikkje er noko problem å få avsetning for hytter med relativt beskjedne grad av tilrettelegging.

Trass i dette, meiner vi at regionen bør vere svært kritisk til å satse på hyttemarknaden som sentral for den framtidige næringsutviklinga

5.5 Kompetansetenester

Med kompetansetenester meiner vi tenester der kunnskapsinnhaldet – rådgjeving, informasjon, FoU, prosjektering m.m. – utgjer den sentrale leveransen. Vi skil såleis mellom kompetansetenester og tenester som transport og varehandel som har med handtering og distribusjon av varer å gjere, sjølv om kunnskap og kompetanse sjølvsagt er viktig også for å utføre denne type tenester, som det er for all form for produksjon. Vi reknar vanlegvis heller ikkje meir spesialiserte tenester som helse-, utdanning og finans som kompetansetenester, sjølv om bruk og formidling av kunnskap står sentralt også i desse. Det er derfor uskarpe grenser mellom slike tenesteproducentar og reine kompetanseleverandørar og det kan skje overgangar mellom dei, t.d. ved at bank etablerer rådgjevingstenester eller skular tilbod opplæring som ikkje er ein del av grunnskule og vidaregåande.

Kompetansetenester blir ofte sett lik tenester med høg kvalifikasjonsgrad i tydinga: treng lang utdanning for å kunne utførast/bli sertifisert til. Men det er ikkje nødvendigvis slik at alle kompetansetenester er avhengig av lengre utdanning. Vi vil t.d. rekne Telenor-opplysninga i Lærdal som ei kompetanseteneste, sjølv om kvalifikasjonsgraden er låg, og fleirtalet av dei tilsette har relativt kort utdanning. Men tenesta som blir levert er ei rein kunnskapsteneste. Det dreier seg om informasjon som er nyttig for andre.

Kompetansetenester lar seg vanskeleg systematisere ut frå tilgjengeleg nærings- og arbeidsmarknadsstatistikk sidan dei kan finnast i ulike næringar og vere samansett av ulike yrkes- og utdanningskategoriar. Dei kan også vere både private og offentlege. I ÅLAV finn vi større miljø/verksemder som leverer kompetansetenester i første rekke i Årdal og Lærdal. I Årdal er det FoU-verksemnda til Hydro som er hjørnesteinen. I Lærdal er Telenor-opplysninga – med om lag 70 tilsette (mange rett nok på deltid) største reine produsenten av kompetansetenester, men sjukehuset må også reknast med til det større miljøet. Elles finst det eit stort spekter av mindre verksemder innanfor økonomisk rådgjeving, rekneskapstenester, arkitektkontor, naturressursbruk informasjonsteknologi og anna. Dei fleste leverer til den lokale marknaden, men det finst også verksem-

der som har kundar over heile landet. Teknologisenteret i Årdal leverer også til andre land, men dette er altså berre til selskap i Hydro aluminium.

I den politiske retorikken blir kompetansetenester ofte sett på som dei næringer som skal overta som økonomisk vekstpotensiale etter kvart som industrisysselettinga blir redusert. Argumentet er at dei høge arbeidskraftkostnadene i Noreg gjer at vi må satse på produkt med høgt kunnskapsinnhald som med nokre unntak blir oppfatta som lik tenesteyting. Sidan kompetansetenester er immaterielle blir dei dessutan oppfatta som lokaliseringsuavhengige – dei kan utførast kor som helst og i avstand til kunden. Kompetansetenester blir derfor ikkje minst sett på som redningsplanken for norske distrikt.

Sjølv om det er mykje rett i ein slik argumentasjon, og den blir forsterka av at høgt-utdanna arbeidskraft som t.d. ingeniørar er relativt rimelege i Noreg samanlikna med andre land, så er det på sin plass med ein del motførestillingar:

Mange høgkvalifiserte tenester er spesialiserte. Så om dei kan utførast i fråstand frå kunden blir dei ofte utforma i nær kontakt mellom leverandør og kunde. Det er derfor ein tendens til at slike tenester blir lokalisert i nærleiken av kundar, og sidan største folkekonsentrasjonane i Noreg er i det sentrale austlandsområdet, finn vi også fleirtalet av kompetanseverksemdene innafor dette området. Denne tendensen til samlokalisering blir forsterka av at det ofte er ein høg grad av tillit i forholdet mellom kunde og produsent: Nettopp fordi tenestene er spesialiserte kan det vere vanskeleg å stille opp objektive kvalitetskriteria på førehand. Ein held seg derfor til same leverandør som tidlegare fordi ein veit at ein får det ein vil ha. Nettverk og kjennskap er derfor viktigare enn marknad når slike tenester skal byggast opp.

For ÅLAV skapar dette ei dobbel klemme: det er tungt for eksisterande verksemdar å utvide marknaden til område utanfor regionen, for ikkje å snakke om å etablere nye, og det er vanskeleg å trekke til seg verksemdar av denne typen. Det ser då også ut til at dei fleste leverandørane av kompetansetenester i ÅLAV har kundane i kommunen og i regionen. Eit unntak er Teknologisenteret i Årdal, men dette er til gjengjeld svært avhengig av Hydro. Utan å kunne føre statistisk belegg for det, vågar vi påstanden at *tenestytande verksemdar er meir avhengig av den lokale marknaden enn dei industrielle.*

Dette tyder sjølvsagt ikkje at det ikkje lar seg gjere å tene ein nasjonal eller for den slags skuld ein internasjonal marknad med utgangspunkt i ÅLAV. I Vik finst t.d. eit arkitektkontor i norsk førstedivisjon. Blant våre informantar har vi fleire som leverer til kundar utanfor ÅLAV, dels også med tyngdepunktet av leveransane utanfor regionen. Men skal det skje særleg ekspansjon av kompetansetenester i ÅLAV må det skje med å trekke til seg personar og verksemdar som har opparbeidde nettverk, og å utvikle slike tenester i tilknytning til verksemdar i regionen – industrielle og tenesteytande – som alt har slike nettverk.

Lokalisering av kompetanseverksemdar vil særleg vere avhengig av 4 faktorar:

1. *Ein velfungerande infrastruktur.* Mange verksemdar er små, gjerne einpersonsverksemdar. Det er derfor ein konkurransefordel for ein lokalitet å kunne tilby infrastruktur og støttetjenester, i form av tilrettelagde kontorlokale, utstyr, internettoppkopling, etc, gjerne også sentralbord og sekretærfunksjonar. For ein del typar kunnskapstenester vil kapasiteten til elektronisk overføring av større informasjonsmengder vere avgjerande, altså ulike former for breibandsutbygging.

2. *Eit kunnskaps- og arbeidsmiljø.* Sjølv om elektronisk informasjons- og kommunikasjonsteknologi har letta vilkåra for dagleg kontakt med meiningsfeller utan omsyn til geografisk lokalisering, vil dei fleste likevel ha behov ansikt-til-ansikt kontakt og sosial omgang med andre i arbeidet. Om ikkje ein nødvendigvis treng dagleg personkontakt med medlemmer innanfor same ekspertgruppe – dette kan lett takast i vare gjennom nettkontakt – så er det ein fordel at det lokale miljøet kan vere samansett av personar som i det minste delvis er innanfor tilnærma same faglege kunnskapshorisont. Dette føremålet kan kombinerast med det å tilby ein infrastruktur med å utvikle og legge til rette for samlokalisering av arbeidsplassar for einpersons- eller fåpersonsbedrifter. Etter kvart har det blitt etablert mange slike kunnskaps- og kompetansemiljø i Noreg under ulike namn – næringshagar, kunnskapsparkear m.m. – både i bynære område og i distriktskommunar, vanlegvis med statleg støtte. Mange koplar spesialkompetanse i nærings- og bedriftsutvikling til slike miljø, men dette er ikkje noko føresetnad for å etablere samlokalisering. Det er så vidt vi kjenner til ikkje gjennomført noko samla evaluering av næringshagesatsinga, men fleire kan viser til gode resultat. I ÅLAV er det berre i Årdal vi finn ei systematisk satsing på næringshage som utviklingsorganisasjon, med Sogn Næringshage som er knytt opp mot Årdal Utvikling. Det bør vere rom for fleire satsingar i regionen. Dei bør også utnytte vilkår for samarbeid, t.d. om innkjøp og støttetjenester.

3. *Gode kommunikasjonar til andre delar av landet.* Elektronisk kommunikasjon er ein nødvendig føresetnad for å utvikle desentrale kompetansetenester, men den eliminerer ikkje behovet for fysisk forflytting. Tvert om er det slik at dei to kommunikasjonsformene samverkar. Det er ei klar konkurranseulempe for å utvikle kompetansetenester i regionen at reisetidsavstandar til større sentra er relativt lang. Sjølv om forbetra kommunikasjonar til Bergen har utbetra dette, går det framleis mykje tid til reise dersom ein skal dra vidare til andre stader. Dert er eit tankekors at Hydro Årdal er den av dei norske Hydro-fabrikkane som har lengst reisetid til og frå hovudkontoret. Reisetida kan bli eit trugsmål mot å utvikle Teknologisenteret i Årdal som eit FoU-miljø som skal tene alle Hydro sine elektrolysefabrikkar, i Noreg og utlandet. Etter vår meining er det berre forbetra flytilbod i regionen som kan gje tilstrekkeleg gode kommunikasjonar. Sogndal Lufthamn er i dag klart for dårleg både på frekvens og regularitet. Teoretisk kunne også flyplassen i Valdres ha tent regionen, i alle fall dei indre delane av den. Denne har rullebanar som kan ta ned store fly, men det er kanskje mindre realistisk å utvikle eit flytilbod der, enn å forbetre regulariteten i Sogndal, noko som kan oppnåast med forbetra instrumentering, om vi har forstått rett.

4. *Gode oppvekst- og levekår.* Det er størst sjanse for suksess med å rekruttere personar med tilknytning til regionen, dvs satse på tilbakeflytting. Dei vil dessutan fungere som kjerne i å bygge opp større miljø. Det er derfor viktig å satse på å utvikle sider ved lokalsamfunnet som kan tippe vekt i rett retning for personar som vurderer tilbakeflytting. Sentrale faktorar her er tilbodet på husvære, tilgang på barnehageplassar og kvalitet på utdanning i grunnskule og vidaregåande skule. Vi trur at særleg det siste vil kunne bli eit viktig argument for val av bustad etter kvart som neste generasjons karriere i større og større grad er avhengig av suksess i kunnskapssamfunnet.

5.6 Primærnæringar

Primæringer i ÅLAV er i første rekkje ulike former for jordbruk. Samla var i underkant av 350 personar sysselsett i jordbruket i 2001 (Fylkesstatistikk for SF). Dette utgjorde om lag 6 % av sysselsettinga. Men som alltid med jordbruk er det vanskeleg å berekne den samfunnsøkonomiske betydninga av næringa fordi den i stor grad blir driven i kombinasjon med andre næringar og yrke, og fordi den leverer til andre næringar. Det er dessutan stor variasjon mellom ÅLAV-kommunane i kor mykje jordbruket har å seie. Den er størst i Vik der den står for 15 % av sysselsettinga, medan den er ubetydeleg i Årdal. Som i resten av landet har jordbruket vore på retur siste åra, og er mest halvert sidan 1993.

Samanlikna med resten av landet finst det i regionen ein relativt stor del spesialisert frukt, bær og grønsaksproduksjon. Naturtilhøve og klima gjer området særleg eigna til denne type produksjon, og det finst etter alt å døme eit uutnytta potensiale for å auke spesialiseringa mot produksjon av frukt, bær og grønsaker. I tillegg er det eit potensiale for auka satsing på nisjeprodukt innanfor kjøt- og mjølk/mjølkeprodukt. Likevel er truleg det største potensiale innan bærproduksjon, som er produkt med relativt høg pris i marknaden. Her er det i gang ei satsing i Lærdal for å produsere moreller for eksport. I tillegg er det ein del produksjonen av høgkvalitetsbær for direkte konsum som nok kan utvidast. Samarbeidet med Lerum fabrikk gjev eit godt grunnlag for å kunne kombinere produksjon av konsumbær med leveranse til konserverindustrien. Dei siste er mindre betalt, men kan sikre ein stabil etterspørsel. Lerum har dessutan kunnskap om marknader og sal som kan kome produsentane til nytte.

Elles har jordbruket i Lærdal av klimatiske årsaker vore relativt spesialisert mot "tidlegprodukt", altså grønsaker og rotfrukter som blir send på marknaden før den store massen kjem og som derfor lar seg prise høgare. Det verkar som om den lokale interessa for denne type produksjon er i ferd med å ta seg opp att, etter å ha vore i ein bølgedal i ein periode.

Med stadig auka import av jordbruksprodukt – både omfang og typar – har nok konkurransefordelen med tidlegprodukt avtatt betydeleg. Vi trur likevel at det kan vere eit satsingsområde for det regionale jordbruket, gitt at det klarar halde god nok kvalitet. Men vi trur også at det vil kunne vere ein vel så god strategi å orientere seg mot eit relativt breitt spekter av høgkvalitetsprodukt som ikkje treng vere avhengig av tidlegesong. Som vi argumenterer for nedanfor, går trenden i retning av auka produkt differensiering også innanfor grønsak- og rotfruktmarknaden.

Vi er meir usikre på marknadspotensialet for tradisjonsprodukt av kjøt og mjølk. Her er det etter kvart mange aktørar i ulike delar av landet på banen. Samtidig synest også etterspørselen å vere aukande, og mange produsentar rapporterer at produksjonskapasiteten er flaksehalsen. Ei kartlegging av e-handelpotensial for tradisjonsprodukt frå jordbruket som er gjennomført av Vestlandsforskning (VF 2002) tyder også på at etterspørselen ikkje er noko flaskehals, i det minste ikkje med dagens produksjonsnivå. Produsentane av upasteurisert geitost i Aurland hevdar at det turleg kan omsetjast langt større mengder enn kva som blir produsert per i dag. Dette er eit unikt produkt i norsk samanheng. Eit anna unikt produkt, gammalost produsert i Vik, melder derimot og

markert dalande etterspørsel. Dette er likevel eit såpass spesielt produkt at det burde ha gode moglegheiter som eksportvare.

Dersom jordbruket i regionen skal kunne utnytte sitt verdiskapingspotensiale, er det nødvendig å ha ein produksjonskapasitet som kan tilby stabil leveranse av eit produkt innanfor eit visst omfang, ikkje, som fleirtalet av produsentar driv nå, å levere så langt lageret hos den enkelte rekk. Dette krev samarbeid mellom fleire produsentar, kontroll over distribusjon og foredlingsanlegg.

Det er eit gjennomgåande problem at nisjeprodukt av matvarer har problem med å slå gjennom i dei store grossist- og produksjonsselskapa. Problemet verkar vere størst for kjøtvarer, men også bær/grønsaksprodusentar klagar over problem med å bli synleg som merkevare når det blir levert til grossistar som Gartnarhallen. Tine har derimot nyleg oppretta eit dotterselskap som skal ta seg av distribusjon av nisjeprodukt av derimellom gammalost.

Det ligg utanfor dette prosjektet å analysere i kva grad er tilfelle at nisjeprodukt blir sett til sides og kvifor det er slik. Men påstandane om dårlege erfaringar med å få dei store selskapa med på lokal merkevarebygging er så utbreidde – også utanfor ÅLAV – at dei neppe er heilt utan grunn. Ei årsak kan vere vanskar med å ha merksemda retta mot produkt i små seriar innanfor store organisasjonar. Men det kan også vere at nisjeprodukt bryt med den økonomiske rasjonaliteten til dei store produksjons- og distribusjonsselskapa som i høg grad er prega av ei stordriftstenking. Det vil for desse vere kostnads-krevjande og marknadsføre og kvalitetssikre ei rekkje småskalaprodukt, og det er i alle høve ei rekkje praktiske problem med dette når produksjonsanlegga blir stadig færre og meir sentraliserte.

Vi meiner derfor at ei vellukka merkevarebygging basert på høgkvalitetsprodukt i mindre skala krev lokal kontroll med produksjon og distribusjon, der det første er ein føresetnad for det siste. Det er stor kjøpekraft i den norske marknaden og sjølv om den har vore prega av at matvarer helst skal vere billege – utanom ein del luksusprodukt – ser vi at produktvariasjon og nye produkt grip stadig meir om seg. Bakeria var tidleg ute med denne utviklinga. Medan tilbodet for 10-15 år sidan stort sett var samansett av 3-4 ulike brødtypar som var utprega standardiserte industriprodukt til låg pris, kan vi i dag velje mellom eit stort spekter av ulike typar til ein relativt høg pris. Nyleg har vi sett ei likearta utvikling innanfor grønnsaker og poteter: Der vi før hadde to tre potetsortar å velje mellom har vi no åtte til ti.

Skal norske produsentar kunne delta i denne utviklinga er det avgjerande å kunne ha kontroll over kvaliteten. Dersom kvaliteten er god nok, er vi overtydde om at det let seg gjere å krevje ein produktpris som kan gjere innanlands produksjon lønnsam, i alle fall for tilstrekkeleg mange jordbruksprodukt til å kunne oppretthalde dagens sysselsetjingsnivå, kan hende også auke dette. Ein slik kvalitetskontroll trur vi best vil kunne takast i vare i lokale produksjonsanlegg, sjølv om desse sannsynlegvis vil føre til samla større produksjonskostnader enn i sentrale anlegg.

Både i ÅLAV og andre stader er det ei utvikling på gang for å bygge slike anlegg. I Underdal er det nyleg starta produksjon av upasteurisert geitost i eit nyoppretta småskalalysteri og som har ein kapasitet til å produsere større mengder enn dagens. I Lærdal har finansieringsplanen for eit modernisert bærpakkeri gått i orden. Denne er basert på eit

samarbeid med Lerum fabrikk. Andre stader i landet er lokale småskalaslakteri i ferd med å bli realiserte.

Desse eksempla viser også at det finst ei rekkje flaskehalsar for realisere slike anlegg: I første rekkje tilstrekkeleg kapital, men også kompetanse, personressursar og organisering. Når det gjeld produkt frå dyr, er hygienekrav og kunnskap om desse av dei sentrale utfordringane. Kan hende er det fundamentale problemet organisering, sidan primærnæringane jo er samansett av mange småprodusentar som kvar for seg manglar dei ressursar som skal til for å realisere ulike prosjekt, men som kan få dette til i lag. I næringsutviklingssamanheng har primærnæringane stort sett vore overletne til seg sjølve. Dette er i ferd med å snu, men det manglar framleis eit godt stykke fram til det nivået som pregar industri og tenesteytande næringar. Det ville vore spennande om jordbruket i ÅLAV kunne dra nytte av den kunnskapen som finst i andre næringar – særleg innan industri – om marknadsføring, finansiering osv. i utviklingsarbeidet. Derfor er samarbeidet mellom Lærdal Grønt og Lerum Fabrikker ein særleg interessant modell.

Vi meiner såleis at ei oppgåve for det regionale samarbeidet kunne vere å få til ein utviklingsorganisasjon retta mot jordbruket, som kunne koordinere ulike aktørar, bistå med finansiering og skaffe til veie nødvendig kunnskap. Det finst utan tvil mykje kompetanse i regionen som vi trur kan utnyttast betre. Vi vil likevel streke under at vi med dette ikkje tar stilling til kva modell som vil vere den beste for ein slik utviklingsorganisasjon. Det må i tilfelle greiast ut nærare.

5.7 Syn på ÅLAV-samarbeidet

ÅLAV-samarbeidet er lite til stades i medvitnet til dei fleste informantane, og det er få som har særlege forventningar til det. Dei ønskemål som blir framsett på oppmøding spiker også ein heilt del – naturleg nok sidan informantane representerer svært ulike verksemdar med ulike vilkår. Det er likevel råd å trekke ut ein del hovudpunkt:

1. Samarbeid retta mot skuleverket for å forbetre tilgangen på kvalifiserte industriarbeidarar.

Så godt som alle industribedriftene har problem med å erstatte erfarne arbeidarar med nye. Særleg er interessa låg blant nyutdanna. Det blir opplevd å vere ein utbreidd mangel på kunnskap i om kva industriarbeid er og kva kunnskap og kvalifikasjonar som er kravd for utføre ulike typar industriarbeid både blant elevar og lærarar. Særleg er situasjonen i vidaregåande skule eit problem. Det samla tilbodet av unge arbeidstakarar er ein langt større flaskehals enn kvalifikasjonane dei har med seg.

2. Forbetra samferdsletilbod

For verksemdene i Vik er mangelen på stabil heilårsveg problemet som overskuggar det meste og følgeleg er det stor interesse for å få realisert eit slikt samband. I tillegg er dårleg regularitet og frekvens på Sogndal lufthamn eit problem for heile regionen.

3. Koordinere reiselivssatsingar

Aktørane i reiselivet er fragmenterte og det verkar å vere få og svake samarbeidssystem i næringa. Det blir uttrykt ønske om organ som kan koordinere satsingar, samordne marknadsføring og vere med å tilføre kompetanse til reislivsverksemdar.

4. Profesjonalisert rådgjeving

Ein del ser eit behov for å auke rådgjevingstenester retta mot næringslivet. Det blir likevel streka under at dette må vere fristilt frå det kommunale systemet og vere sikra tilstrekkeleg profesjonalitet. Det er verd å merke seg at det er lita merksemd om Årdal utvikling utanfor Årdal.

5. Felles fora

Samla representerer verksemdene ein stor kunnskapsbase samtidig som det verkar å vere lite kommunikasjon og erfaringsutveksling mellom dei. Fleire informantar gjev uttrykk for at dei kunne tenkt seg ein møteplass for dette. Sjølv om verksemdene er i ulike bransjar og marknader trur vi at dette kunne vere eit viktig stimuleringsiltak som dessutan er forholdsvis enkelt å realisere.

6. Nye arbeidsplassar – særleg innanfor kompetanseyrke

7. Generell profilering av regionen

Regionen blir opplevd som lite synleg. Med unntak av dei store reiselivsattraksjonane er nok det mykje rett i dette. Dei fungerer dessutan dårleg som eit inntak til *regionen*. ÅLAV har oppretta ein eigen nettportal. Men denne er førebels svært forvaltningsprega og dessutan vanskelig å finne fram til. Den bør vere likevel eit godt utgangspunkt for å presentere regionen på Internett, ikkje berre prosjekta. Kan hende regionen skulle tenkje på å opprette ein slags ”ambassadør”-funksjon.

5.8 Oppsummering av intervju-undersøkinga

1. Undersøkinga viser at det i regionen finst mange avanserte verksemdar, der fleire har solid økonomi og høg kompetanse. Dei har vist seg å kunne vere konkurransedyktige på den norske marknaden og nokre av dei ekspanderer også internasjonalt. Trass i at transportkostnader er relativt høge har dette ikkje vore til hinder for ekspansjon til no. Dei fleste av desse verksemdene er industribedrifter.
2. Trass i dette signaliserer få eller ingen tru på særleg ekspansjon innanfor regionen, i alle fall ikkje når det gjeld sysselsetting. Ein viktig grunn til dette er at arbeidskraftintensive delar av produksjonen i stadig større grad blir kjøpt frå utlandet, i første rekke frå bedrifter i Aust-Europa.
3. Lokaliseringsfordeler er i første rekkje lokalt eigarskap og kompetent og lojal arbeidskraft. For underleverandørane til aluminiumsindustrien er nærleik til Hydro i

Årdal ein sterk konkurransefordel. Alle er også nøgde med det lokale tenestetilbodet, både det kommunale og det private.

4. Lokaliseringsulemper er transportkostnader, liten arbeidsmarknad, lang reisetid til større sentra og, for ein del verksemdar, avstand til marknad og utviklingsmiljø.
5. Det er eit utbreidd problem å skaffe kvalifisert arbeidskraft. Særleg er dette eit problem for industribedrifter. Det verkar å vere eit stort sprik mellom oppfatninga av røyndommen i skuleverk og industri.
6. Det er nødvendig for regionen å skape nye verksemdar for å kompensere for rasjonalisering i dei eksisterande og for det fråfall av verksemdar som alltid vil skje. Det er i tillegg mindre truleg at veksten i kommunal sysselsetting vil halde fram i same takt som til no. Men gitt signala ovanfor, så må denne ekspansjonen skje i form av nye industriprodukt, eller i andre næringar enn industrien.
7. Prosjektet har ikkje vurdert utviklingspotensiale for nye industriprodukt. Dette vil i tilfelle i første rekkje kunne vere nye underleveransar til primæraluminiumproduksjon, og idear som kan oppstå i utviklingsmiljøa i og rundt Hydro. Men vi skal ikkje undervurdere dei kreative evnene som kan finnast i andre industribedrifter i regionen. Eit anna område for produksjonsutvikling kan vere auka industrialisering av produkt frå jordbruket.
8. Likevel trur vi at det også må skje ekspansjon i andre næringar, ikkje minst sidan to av kommunane, Aurland og Lærdal, har svakt utvikla industrimiljø.
9. To aktuelle kandidatar som kan utnytte regionale konkurransefordelar, er jordbruk og reiseliv. For begge gjeld det at verdiskapingsgraden må aukast med å satse på høgkvalitets nisjeprodukt, der betalingsviljen i marknaden er relativt høg. For begge gjeld det også at utgangspunktet for å få dette til ikkje er det beste, sidan næringane er samansett av mange små og fragmenterte verksemdar med liten eigenkapital. Truleg trengst det også eit betydeleg kompetanseløft, sjølv om vi må streke under at det både i reiseliv og i jordbruk finst mykje god kunnskap i regionen og som nok kan utnyttast betre. Ekspansjon i jordbruk og reiseliv krev derfor betydeleg innsats av ressursar i form av organisering og kapitaltilførsle.
10. Det er eit utbreidd ønske om å auke talet på såkalla kompetansesarbeidsplassar i regionen, ikkje minst for å kunne trekke til seg/unggå eksport av dei med relativt høg utdanning. Det finst i dag større kompetansemiljø i Årdal i Teknologisenteret og i Lærdal i tilknytning til sjukehuset. Problemet med det første er at det nødvendigvis må vere nokså Hydronært, noko som vil legge ein del begrensingar på Teknologisenteret som aktør i eit regionalt kompetansenettverk. Men med vedtaket om at Årdal skal vere senter for elektrolyseretta FoU i Hydro Aluminium *kan* vilkåra vere lagt til rette for ekspansjon. Problemet med sjukehuset er derimot at det er sterke krefter som går inn for nedbygging av funksjonar ved sjukehuset. I tillegg finst det i Lærdal i Telenor-opplysningen ei relativt stor verksmed som sel kompetansetenester, rett nok basert på lågutdanna arbeidskraft. Men denne *kan* bli kjerne i verksemd som sel and-

re og meir høgkvalifiserte produkt, og om den skal trygge eksistensen på sikt, må den ta opp produksjon av andre produkt.

11. Elles finst det i regionen ein heil del verksemder som sel ulike typar kompetansenster som IKT, økonomitenester og annan bedriftsrådgjeving, arkitekt/planlegging m.m. Dei fleste er små, ein- eller fåpersons verksemder, men det finst også dei som er større. Intervjua og anna material tyder på at *dei fleste er høgst levedyktige og mange med ekspansjonsmoglegheiter, også utanfor regionen*. Eksistensvilkåra vil kunne styrkast først og fremst ved forbetra samferdsle inn/ut av regionen og, for mange, breibandstenester. For dei mindre vil også tilrettelegging av arbeidsplassar kunne vere til hjelp.
12. Intervjua demonstrerer at det finst mange høgkompetente næringsaktørar i regionen. Dei demonstrerer også at det er liten kontakt mellom desse, og at samarbeid er så godt som fråverande. Ikkje ein gong i Årdal, der bedriftene har relativt likearta profil, er det særleg samarbeid å spore.
13. Med unntak av den nære kontakten mellom Teknologisenteret og NTNU er det lite kontakt mellom aktørar i regionen universitets- og høgskulemiljø. Ein del unntak finst rett nok, mellom anna er det samarbeid mellom dei kompetansemiljøa i Aurland som er retta mot naturforvaltning og høgskulemiljøet i Sogndal, men det er sannsynlegvis eit stort uutnytta potensial for samarbeid.
14. 15. ÅLAV er svært ny og uferdig som regionalt samarbeid. Det er lita merksemd mot samarbeidet i næringslivet. Dei fleste initiativ er innomkommunale. Desse tendensane blir underbygde av at kommunane har ulik næringsstruktur.

6 Strukturanalyse

Hele kapittel 6 om strukturanalyse baseres på arbeid utført av SINTEF Teknologiledelse for Fafo. Fafo har tilpasset bidraget fra SINTEF slik at det på en naturlig måte passer inn i en analyse av næringsutvikling i ÅLAV. Fafo står ansvarlig for eventuelle feil som gjennom denne tilpasningen måtte framkomme.

6.1 Verdiskapning i industrien i ÅLAV

Gjennom Statistisk Sentralbyrås industristatistikk er det tilgjengelig data for 54 bedrifter innen industri. Av disse foreligger det verdiskapningsdata for mellom 25 og 46 bedrifter i perioden 1996-2000. Det dreier seg derfor om et lite utvalg. På bakgrunn av dette vil det være hensiktsmessig å se på en kvalitativ vurdering og sammenlikne i forhold til tall for landet for øvrig.

Inntrykket er at regionen er "ledende" i den forstand at industrikonjunktorene kommer tidligere til regionen enn til resten av landet. Dette kan ha sammenheng med at aluminiumsverket fungerer som en "eksportenklave" som tidlig påvirkes av internasjonale konjunkturer og *nasjonale rammebetingelser*.

I tillegg har man noe lettindustri hvor variasjonene i bearbeidingsverdi / sysselsatt følger et noe annet mønster enn den delen av industrien som er knyttet til aluminiumsverket. Denne lettindustrien har en vekst i bearbeidingsverdi / sysselsatt som er over det nasjonale gjennomsnittet, og ser ut til å følge et motsatt konjunkturmønster enn det man ser i ÅLAV regionen under ett.

Veksten i bearbeidingsverdi/sysselsatt har skjedd både ved at bearbeidingsverdien har økt i forhold til produksjonsverdien, og ved at produksjonsverdien per sysselsatt har økt. Dette kan tyde på at det er et gunstig klima for noen former for lettindustri. Samlet sett så har sysselsettingen i disse næringene vært på ca. 15,8%-16,8% i perioden 1996-2000.

Disse næringene, som antakeligvis er rettet mot innenlandsmarkedet, har kanskje fungert som en "buffer" mot svingninger i annen (og mer eksportrettet) industrisysselsetting. Og det at man har et "gunstig klima" kan kanskje være forårsaket av at annen industri "avgir arbeidskraft" til lettindustrien.

Et annet kvalitativt inntrykk er at næringer med forholdsvis høyt "kunnskapsinnhold" ikke har vokst så raskt som det man ser på landsbasis. Unntakene har vært maskiner og utstyr, samt kontor- og datamaskiner. Den første av disse sektorene har hatt en jevn og stabil vekst, mens veksten i den siste sektoren har vært preget av en kraftig reduksjon fra 1995-1996, og så en jevn økning fra 1996. Maskin og utstyrproduksjon er lokalisert i Vik og Årdal, mens kontor- og datamaskiner er konsentrert til Årdal. Dette kan tyde på at næringer med et høyt kunnskapsinnhold må trekke på det industrimiljøet som finnes i Årdal.

Verdiskapningsanalysen gir i utgangspunktet ingen entydige konklusjoner. Dette har utgangspunkt i at datagrunnlaget er begrenset. Funn som indikerer at lettindustrien har et potensial og kanskje "en nisje" antydes ved at en finner en verdiskapning per sysselsatt som er høyere enn for landet ellers og en verdiskapning/produksjonsverdi som er høyere enn ellers i landet.

Inntrykket er at det kan være beskrankninger som gjør at man får sysselsettingsvekst i noen næringer (lettindustri) fordi man har tilgang på arbeidskraft - mens andre mer "kunnskapsintensive" næringer kan ha et potensial som ikke realiseres fullt ut grunnet ulike flaskehalser.

Flaskehalser kan være mangel på kvalifisert arbeidskraft, kapital e.l. Inntrykkene som er generert gjennom strukturanalysen styrkes ved at flere informanter vi har intervjuet nettopp peker på mangel på arbeidskraft med den rette kompetansen som en flaskehals for industriutvikling i ÅLAV og at mangel på risikokapital er flaskehals for annen næringsutvikling som f.eks reiseliv.

6.2 Leverandørsammenhenger i ÅLAV-regionen

Fylkesfordelt nasjonalregnskap (FNR) gir en makroøkonomisk beskrivelse og oversikt over kryssløpssammenhenger for hvert fylke i landet. Det siste tilgjengelige regnskapet er fra 1992, men tilsvarende tall vil snart foreligge for perioden 1997 - 2000.

Vi har her benyttet slike tall for Sogn og Fjordane fylke, og ved hjelp av rutiner i verktøyet PANDA er det etablert et syntetisk kryssløpsregnskap for ÅLAV-regionen.

Utgangspunktet er 1992, men tallene er vektet med 2001-tall for sysselsetting og befolkning. Resultatet er et komplett kryssløpsregnskap for regionen, men fordi det er basert på estimerte tall, er det beheftet med stor usikkerhet.

Nedenfor har vi sammenfattet betydning som enkelte næring har hhv. som leverandør av produktinnsats til regionens øvrige næringer (viktig leverandør), og som avtaker av produktinnsats fra de øvrige næringer i regionen (viktig kunde).

Viktig kunde vurderes på bakgrunn av hvor ofte næringen er en betydelig avtaker av leveranser fra de andre næringene.

Kriterium for å betegnes som viktig kunde: Næringen kjøper mer enn 5% av produktinnsatsen som andre næringer selger til regionen.

Viktig leverandør vurderes på bakgrunn av hvor ofte næringen er en viktig leverandør til de andre næringene.

Kriterium for å betegnes som viktig leverandør: Næringen leverer/selger mer enn 5% av produktinnsatsen til andre næringer i regionen

Av 29 næringer totalt innen ÅLAV kan fire næringer karakteriseres som viktige drivkrefter for næringsutvikling. Næringer som kjøper mer enn 5 prosent av andre næringers produksjon i 10 eller flere tilfeller kan karakteriseres som storkunde og viktig drivkraft for næringslivet i ÅLAV. Dette gjelder:

- Metallindustri
- Kraftforsyning
- Bygg og Anlegg
- Kommunal tjenesteyting

Tilsvarende kan vi peke på hvilke næringer som er viktige støttespillere for næringsutviklingen. Næringer som selger mer en fem prosent av sin produksjon til andre næringer i ÅLAV i 10 eller flere tilfeller kan karakteriseres som storleverandør og viktig støttespiller for næringslivet i ÅLAV. Vi finner seks næringer i denne kategorien. Disse er:

- Verkstedindustri
- Varehandel
- Post og tele
- Bank og forsikring
- Forretningsmessig tjenesteyting
- Kommunal tjenesteyting

Tabell 6 nedenfor oppsummerer hvor ofte den enkelte næring er hhv. en viktig kunde og en viktig leverandør for andre næringer i regionen. Leveranser til egen næring inngår i vurderingen. Dvs. at dersom bedrifter i samme næring i stor grad leverer til hverandre, så bidrar det til at næringen både er en viktig kunde og en viktig leverandør (til seg selv).

Tabell 6 Næringer med betydning som drivkraft og eller støttespiller for næringslivet i ÅLAV

Næringer i ÅLAV-regionen	Næringens betydning som kunde - drivkraft	Næringens betydning som leverandør - støttespiller
Jordbruk	6	3
Skogbruk		3
Fiskeoppdrett	1	1
Annen næringsmiddelproduksjon	6	4
Produksjon av trelast	1	1
Kjemisk produksjon mv	4	4
Mineralsk produksjon mv		1
Metaller	22	5
Verkstedproduksjon	9	15
Kraftproduksjon/forsyning	11	7
Bygg og anlegg	15	5
Varehandel	7	20
Hotell og restaurant	7	3
Innenriks transport	3	6
Post og telekommunikasjon	1	16
Bank og forsikring		11
Forretningsmessig tjenesteyting	9	19
Annen privat tjenesteyting		7
Kommunal tjenesteyting	15	11
Statlig tjenesteyting	2	

Kilde: SINTEF Teknologiledelse – Økonomi og logistikk

Kort kan tabellen forklares ved at tallene i de to kolonnene viser hvor ofte næringen er en viktig kunde (merket med lys grått i tabellen) og eller viktig leverandør (merket grått i tabellen) til andre næringer i ÅLAV-regionen. Definisjonen av viktig kunde/viktig leverandør er drøftet ovenfor.

7 Tilrådinger

Etablere konkrete møteplasser "tenketanker" for næringsutvikling og samarbeid

Det er lite eller for dårlig samarbeid og erfaringsutveksling mellom næringsaktører i regionen og stor avstand mellom næringsliv og det politisk initierte regionsamarbeidet. I alle kommunene i ÅLAV eksisterer det næringspolitiske fora. I Årdal er dette forankret i Årdal Næringsssamskipnad, i Lærdal i Lærdal Næringsråd og tilsvarende i de to andre kommunene. Næringsssamskipnadene kan være en grei plattform for å utvikle erfarings-

utveksling og forståelsen av hvor viktig felles engasjement og holdninger er for næringsutviklingen i ÅLAV. Vårt inntrykk er at ”møteplassene” slik de fungerer i dag kunne gjort mer for å fremme næringsutvikling i de enkelte kommunene og kommunene i mellom. Det bør være en utfordring for det næringspolitiske arbeidet å jobbe med holdninger som kan løfte engasjementet for å utveksle erfaringer og skape økt samarbeid innen bransjer og på tvers av bransjer.

Arbeidet kan organiseres som en kombinasjon av mer spesialiserte grupper (t.d. bransjebaserte) og felles fora. Vi tror i alle tilfelle at det bør stimuleres til en erfaringsutveksling på tvers av bransjer og typer virksomhet. Spesielt interessant er om kompetansen på produktutvikling, innovasjon, organisering og ledelse m.m. som finnes i industrien kan utnyttes av næringer som jordbruk og reiseliv.

Stimulere til samarbeidsordninger

Det finnes etter alt å dømme flere områder hvor det kan utvikles samarbeid mellom bedrifter i regionen: transport og transportløsninger, rekruttering, opplærings og profilering overfor skoleverket, arbeidskraftpool, for å nevne noen mulige.

Felles sekretariat for næringskontakt

Kommunikasjonen med næringslivet og regionalpolitikken kan forbedres ved at ÅLAV etablerer et felles sekretariat for kontakt med næringslivet. Dette vil blant annet ha som oppgave å drifte de nevnte samarbeidssystemene. Sekretariatet trenger verken være stort eller kommunalt.

Felles bredbåndssystem

Regionen må samordne de ulike bredbåndsinisiativene som er i gang innenfor regionen

Koordinere eksisterende og planlagde næringshager m.m.

Vi tror at regionen vil være bedre tjent med å ha flere arbeidsplassmiljø av typen næringshager, kunnskapsparker m.m., enn å satse på én, selv om det kan føre til tapte stordriftsfordeler. Det kan likevel oppnåes skalafordeler gjennom samarbeid og arbeidsdeling i mellom de ulike prosjekter.

Unngå en enkelt utviklingsorganisasjon

En balansert utvikling av regionen vil kreve at det satses på ulike næringstyper. Vi mener at utfordringene for de ulike næringstypene er for ulike til at de egner seg for ett enkelt selskap. Det bør heller satses på spesialiserte utviklingsvirksomheter som er skreddersydd for de enkelte næringstyper og produktmarkeder. Stordriftsfordeler kan oppnåes gjennom nettverksorganisering og samarbeidssystemer. Sekretariatet som er nevnt ovenfor kan fungere som en koordinator, men det er viktig at dette blir en støttefunksjon,

ikke et overordnet apparat. Det finnes i regionen flere utviklingsorganisasjoner som det kan bygges videre på, Årdal Utvikling, Lærdal Grønt, Flåm Utvikling med kompetanse innenfor industri, jordbruk og reiseliv og kanskje flere. Vi har i dette prosjektet ikke vurdert aktiviteten til disse, og vil derfor ikke gi noen anbefaling om i hvilken grad det bør satses på nettopp disse, men generelt er det en fordel å satse på eksisterende i stedet for å bygge opp nye. I tillegg ser det ut til at det er et behov for å styrke den regionale kompetansen på finansiering, jf. neste punkt

Fond – Risikokapital–

En ikke uvesentlig flaskehals for næringsutvikling i ÅLAV er risikokapital. Det lokale bank- og finanstillbudet er i hovedsak representert ved Indre Sogn Sparebank. Banken er en god lokalbank for befolkningen og husholdningene, men ingen drivkraft for næringsutviklingen i regionen. I utgangspunktet er ikke dette et satsingsområde for sparebankene. Det må flere miljøer på banen dersom det skal utvikles tjenester som mer målrettet skal forvalte risikokapital og ha kontaktfunksjoner til aktuelle venturefondmiljøer som kan bidra med kapital til interessante investeringsprospekter lokalt. Det kan imidlertid være fornuftig at sparebanken får en sentral rolle for å forvalte nye tjenester for risikokapital, men det avhenger av medvirkning fra bl.a. Årdal Utvikling, eventuelle andre næringsutviklingsinstitusjoner og andre sentrale organer for næringslivssamarbeid i regionen. Et ressurscenter/kompetansemiljø med fokus på risikokapital kan da utvikles.

Isolert sett blir dette fort en organiseringsøvelse uten substans. I ÅLAV er det imidlertid betydelig konsesjonskraft midler opparbeidet gjennom kommunenes posisjon som kraftkommuner. I dag er det forskjellig praksis på hvordan disse midlene forvaltes, og det kan virke som at betydningen av disse midlene ikke i tilstrekkelig grad kommer til syne og presenteres som kapital der formålet er å utvikle næringsvirksomhet.

En kartlegging av disse midlene og praksis for forvaltning av disse vil være en fornuftig øvelse for å synliggjøre potensialet som ligger i dette lokalt. En profesjonell institusjon f.eks. forankret i miljøet rundt sparebanken har da alle muligheter til å bidra til at næringslivet får tilført viktig risikokapital.

I denne sammenheng vil vi også anbefale at overskuddskonsesjonskraftmidler som blir overført til fylkeskommunen vurderes nærmere. Her kan det være nyttig å se på hvordan overskuddskraften er forvaltet i andre fylker f.eks. Hordaland, Rogaland, Telemark, Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal. En gjennomgang av dette kan gjennomføres i samarbeid med el-kraft-forvaltningen i hver kommune, fylkeskommunen og ved hjelp av Landssammenslutningen av Vannkraft Kommuner (LVK)

Næringslivet og skoleverket er ikke samkjørt

Næringslivet trenger nyrekruttering og faglært ungdom. På bakgrunn av intervjuer med næringslivsledere i ÅLAV, peker spesielt industrilederne i Årdal på manglende samkjøring mellom videregående skole og arbeidslivet/næringslivet. Fra næringslivets side øns-

kes et nærere samarbeid, men dette har vært svært vanskelig. Det kan være flere grunner til dette. Noen er;

- Feil yrkesfag i forhold til lokale behov og manglende informasjon og forståelse i skoleverket om hvor viktig lokal rekruttering til lokalt næringsliv er – det gis inntrykk av mangel på helhetsforståelse
- Snakker forskjellige ”språk” – er opptatt av forskjellige virkeligheter – skaper unødvendig mismatch. Dette må kommuniseres på en konstruktiv måte uten å legge skylden på den ene eller den andre part.

ÅLAV-samarbeidet kan ta tak i dette å utfordre både næringsliv og fylkeskommune på en konstruktiv måte.

Andre forhold som kan være nyttig å vurdere nærmere er Hagebruksskolen i Aurland. Slik situasjonen er per i dag er dette en fylkeskommunal skole men hvor ressursene hvert år reguleres over statsbudsjettet. Det blir nærmest umulig å satse langsiktig gitt en slik forvaltning og erfaringen viser at skolen ofte blir en salderingspost i den store sammenheng hvor utvikling og fornuftige satsingsområder må vike. ÅLAV bør ha interesse for å sikre en mer langsiktig horisont for Hagebruksskolen, ikke minst for å kunne utvikle et kompetansemiljø i forhold til nisjeutvikling og industrialisering av frukt- og bær-virksomheten i regionen.

Forbedrede kommunikasjoner

En langsiktig sikring av næringslivet i regionen krever forbedrede kommunikasjoner inn og ut av regionen. Her er bedre regularitet og hyppigere frekvens på Sogndal lufthavn, det virkemiddelet som er lettest å realisere. Det dreier seg i første omgang om investeringer i landingsutstyr på mellom 5-10 millioner kroner. Stabil helårsforbindelse sørover fra Vik er avgjørende for å sikre regionen på noe lengre sikt.

Regional profilering

Dersom ÅLAV faktisk ønsker at samarbeidet skal være noe mer enn et samarbeid om felles kommunale tjenester, trengs det en betydelig kulturendring som det nå vil ta en del tid å få til. Per i dag blir strategier hovedsakelig formulert med den enkelte kommunen som satsing. Ikke minst gjelder dette næringsutvikling. Det er også et mulig problem at regionen er dominert av aluminiumsindustrien i Årdal. Aluminiumsindustriens fremtidsutsikter er svært viktige for utviklingsmuligheter, og det er derfor all grunn til å ha oppmerksomheten rettet mot dette. Det kan likevel være at situasjonen i Lærdal for tiden er mer kritisk enn den i Årdal. Kommunen er sterkt avhengig av offentlige arbeidsplasser som er relativt utsatte. Det er derfor viktig at aluminiumsindustriens situasjon ikke overskygger at det finnes markerte omstillingsbehov også i andre deler av regionen.

ÅLAV har utviklet en nettportal som per i dag har en forvaltningsorientert profil. Denne kan være et utgangspunkt for å utarbeide en mer balansert profilering av regionen. ÅLAV bør også vurdere muligheten for å opprette en form for ”ambassadør”-funksjon som kan ha ansvar for å markedsføre/profilere regionen, og ha som særlig

oppgave å rekruttere ressurspersoner til regionen. Dessuten er det i alle tilfelle behov for en mer koordinert markedsføring av reiselivssatsingene i ÅLAV. Reiselivet i ÅLAV samarbeider per i dag ikke. I Vik samarbeider reiselivet mer mot Balestrand og Leikanger, mens reiselivsorganisasjonene i Årdal v/Årdal Arrangement og i Aurland/Lærdal v/Aurland og Lærdal reiselivslag har lite samkvem. Disse organisasjonene må komme sammen å finne et minste felles multiplum for deretter å se hva det kan være naturlig å samarbeide videre om.

ÅLAV må ikke utvikle seg til en lukket region men ha et åpent sinn til samarbeid med andre regioner og områder

ÅLAV-samarbeidet må ikke være til hinder for at det blir opprettet samarbeid og nettverk til områder utenfor regionen. Her er det særlig viktig å utvikle kontakt til høyskole- og FoU-miljø i Sogndal og for så vidt også i Førde, hvor den tekniske delen av høyskolen er lokalisert. Et noe mer langsiktig tiltak kunne være å utvikle et samarbeid mellom NTNU, ingeniørutdanningen i Førde og skoleverk/kompetansemiljø i Årdal.

Generelle Hydrobetragtninger

Norsk Hydro har vært industrilokomotivet i norsk industriutvikling framfor noen og Hydros rolle som drivkraft og støttespiller i oppbyggingen av norsk industri er uomtvistelig. Politikk og industrivirksomhet i regi av Hydro gikk i mange sammenhenger hånd i hånd i det 20. århundre. Statens eierandel i selskapet har for mange vært ensbetydende med at stortinget og politikerne skulle ha et ord med i laget når Hydro tok sine beslutninger. Slik var det kanskje i noen sammenhenger før, men tidene og verden har forandret seg. Hydros marked er i dag utenfor Norge og er innrettet mot verdensmarkedet. Selskapet konkurrerer i et globalt marked hvor avkastning til eierne og lønnsomhet er det viktigste. Hydro tar imidlertid også samfunnsansvar og vektlegger etiske forretningsnormer og standarder, men gjør dette på en annen måte enn det samfunnsengasjementet Hydro viste i Norge i forrige århundre.

Rammebetingelsene som den norske stat har gitt Hydro opp gjennom tidene har betydning mye for den posisjon selskapet har i dag. Industri er bygd opp på mange steder i landet og lokalsamfunn har blitt avhengig av Hydro som hjørnestensbedrift. Tilgang på gunstige kraftkontrakter, lojal og dyktig arbeidskraft i Norge har vært et konkurransefortrinn for Hydro. Lokalsamfunnene/distriktsnorge har stilt opp for Hydro og Hydro har stilt opp for distriktsnorge.

Norge er et høykostland hvor arbeidskraften er dyr sett i forhold til land i Asia, Sør-Amerika eller i Øst-Europa. Teknologi og arbeidsorganisering har på mange måter blitt standardisert i Hydro og er i følge selskapet en mobil faktor som kan etableres der det er billig arbeidskraft og ellers gode rammevilkår. En elkraftpris på inntil 16 øre kWh, gunstige skatte- og avgiftsregimer, en industrivennlig pengepolitikk og ellers stabile politiske forhold, trekkes fram av selskapet selv som faktorer som er viktige for at Hydro skal drive på en konkurransedyktig måte i Norge. Dette er kjente argumenter fra næringslivet, men de er nå kanskje verdt å ta på alvor når alternativet er nedleggelse av arbeids-

plasser i Norge og etablering/integrering i ny virksomhet i land hvor rammebetingelsene, i Hydros øyne, er bedre. Dette bildet er mer reelt i dag enn for bare få år siden.

Hva vil Hydro?

Hydros salg av Hydro Seafood til nederlandske Nutreco, avgjørelsen om å legge ned magnesiumvirksomheten i Norge og oppgradering/nyinvestering på nesten 6 milliarder kroner i aluminiumsvirksomheten på Sunndalsøra, gir ingen entydig forståelse av Hydros strategi. Fokus på kjernevirksomhet blir uansett vanskelig for Hydro som må regnes som et konglomerat der både olje- og gass, agri/gjødsel og lettmetall inngår. Dette er næringsområder som i utgangspunktet har lite til felles. Hydro selv regner imidlertid alle disse områdene som kjernevirksomhet i motsetning til fiskeoppdrett. Salget av oppdrettsvirksomheten kan derfor virke rimelig. Nedleggelse av energikrevende metallproduksjon, for så å selge elkraft til markedet kan passe inn i Hydros framtidige satsing som energiproducent. For lokalsamfunnene i Norge vil en slik strategi få store konsekvenser og vil blant de fleste regnes som uansvarlig. Hva dette gjør med Hydros omdømme, både blant politikere og folk flest, er uvisst. Samtidig er det et kraftig press fra det eksterne analytiskermiljøet om at Hydro må spisse sitt fokus på kjernevirksomhet ytterligere og kvitte seg med ett/flere av de tre benene selskapet i dag står på. Fra aksjemarkedet kommer det stadig signaler om at Hydro-aksjen ikke klarer å realisere sitt virkelige verdipotensial med den strukturen selskapet har i dag. Oppsplitting i flere selvstendige aksjeselskaper er stadig på finansjournalistenes lepper/penn. Hva ledelsen i Hydro mener om dette, holdes tett til kroppen. Vi skal ikke spekulere om det her. Det vi vet er at selskapet stiller svært høye krav til avkastning for sine eiere og at aksjemarkedet forventer at selskapet leverer. Presset fra eksterne analytikere om en restrukturering av selskapet for å realisere selskapets verdier i aksjemarkedet henger stadig over hydroledelsen.

Alle disse forholdene som forsterkes av at Hydro er et multinasjonalt konsern som opererer i det globale markedet reduserer sannsynligvis forankringen til nasjonale hensyn som samfunnsbygger og industrilokomotiv. I den grad selskapet fortsetter å ta slike hensyn vil det være lønnsomhet og konkurranseevnen som avgjør.

Hydro utvikler imidlertid, på lik linje med mange andre multinasjonale selskaper, sitt samfunnsansvar som en strategisk handling for å understøtte selskapets omdømme. I økende grad betyr et godt omdømme mye for utviklingen av aksjekursen.

Slik vi ser det vil det være lite å hente å gå til rikspolitikere for å påvirke Hydro. Den tid er forbi. Betydelig viktigere vil det være å gå sammen med Hydro eventuelt andre industrivirksomheter lokalt å danne en lobbygruppe som kan jobbe målbevisst mot riks politikere, spesielt Sogne-benken på Stortinget, for å fremme rammebetingelsene for industrien i Norge. Det er en viktig oppgave å målbære alvoret om at industridød i Norge er i ferd med å bli konsekvensen av handlingslammelse fra rikspolitikere, som er beslutningstakerne for industriens rammebetingelser. Her vil spesielt pengepolitikken (kronekurs/rentenivå) og skatte- og avgiftsopplegget for industrien være det essensielle.

En konstruktiv dialog i forhold til Hydros samfunnsansvar og omdømme er et annet mer konkret område som ÅLAV kan ta tak i. Her vil det være snakk om å utfordre Hydro i forhold til realitetene som ligger til grunn for selskapets samfunnsansvar. Hvordan kan Hydros samfunnsansvar få betydning i Årdal/ÅLAV?

Næringspolitiske utfordringer i ÅLAV-regionen

Denne utredningen tar for seg næringspolitiske utfordringer i det interkommunale samarbeidet mellom Årdal, Lærdal, Aurland og Vik - ÅLAV. Det har vært lagt vekt på å identifisere faktorer som kan ha betydning for utviklingen av næringslivet i regionen, og peke på næringer som kan være drivkraft og katalysator for næringsutvikling og sysselsetting.

Utredningen er konsentrert om industri, landbruk, handel reiseliv, og kunnskapsbasert tjenesteyting. Den er basert på intervju med nøkkelinformanter i et utvalg av virksomheter og i FoU og forvaltning, samt bearbeiding av statistiske data. Det siste har blitt utført i samarbeid med Sogn og Fjordane Fylkeskommune og Sintef. Prosjektet har underveis vært lagt fram for og drøftet med en styringsgruppe bestående av ordførerne i de fire kommunene, representanter for Hydro Årdal og Årdal Utvikling.

